

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ
ΚΑΙ
ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΟΛ221

σημειώσεις
μαθήματος

Χειμερινό εξάμηνο 2022-2023

Διδάσκων: Αλέξανδρος Τούρτας

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ
ΚΑΙ
ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΟΛ221

σημειώσεις
μαθήματος

Χειμερινό εξάμηνο 2022-2023

Διδάσκων: Αλέξανδρος Τούρτας

Περιεχόμενα

Βασικές έννοιες πολιτισμικής Θεωρίας

Θρησκεία

- Ανιμισμός
- Μυθολογία
- Αρχαίες Θρησκείες
- Ιουδαϊσμός
- Χριστιανισμός
- Μουσουλμανισμός (Ισλαμ)
- Βουδισμός
- Ινδουισμός
- Κομφουκιανισμός-Ταοϊσμός
- Ρασταφαρισμός

Φιλοσοφία

- Φυσική φιλοσοφία
- Φαινομενολογία vs οντολογία, εμπειρισμός vs σκεπτικισμός & ρασιοναλισμός
- Στωικισμός
- Επικουρισμός
- Σχολαστικισμός
- Ανθρωπισμός - διαφωτισμός
- Υπαρξισμός - υποκειμενισμός
- Στρουκτουραλισμός (δομισμός)
- Αποδόμηση
- Νιχιλισμός - μηδενισμός

Τέχνη

- Μπαρόκ
- Κλασικισμός
- Ρομαντισμός
- Ρεαλισμός
- Συμβολισμός
- Φωβισμός
- Ιμπρεσιονισμός
- Εξπρεσιονισμός
- Φουτουρισμός
- Κυβισμός

Ντανταϊσμός
Υπερρεαλισμός
Αφηρημένη τέχνη
Ποπ αρτ

Επιστήμη
«Παράδειγμα»
Θετικισμός
Νεωτερικότητα - μετανεωτερικότητα
Actor-Network-Theory

Βασικές έννοιες ψηφιακού πολιτισμού

Αλληλεπίδραση ανθρώπου-μηχανής (Human Computer Interaction -HCI)

Εικονικότητα (Virtuality)
Εμβύθιση (immersion)
Εικονική πραγματικότητα (virtual reality ή VR)
Επαυξημένη πραγματικότητα (augmented reality ή AR)
Μικτή πραγματικότητα (mixed reality ή MR)
Reality -Virtuality continuum

Οντολογία (πληροφορική)

Σημασιολογικός ιστός

Αρχαιολογία των μέσων

Δυνητικότητα

Επίλογος

Βασικές έννοιες πολιτισμικής θεωρίας

Στο ευρύ φάσμα χρονικής, χωρικής αλλά και θεματικής ανάπτυξης του ανθρώπινου πολιτισμού είναι πολύ δύσκολο κανείς να μπορέσει να μιλήσει για διακριτές δομές και αυτόνομα ή πεπερασμένα συστήματα. Ακόμα και αρκετά πίσω στον χρόνο αν κοιτάξουμε, εκεί που οι αποστάσεις μεταξύ των κοινωνικών μορφωμάτων έκαναν δύσκολη την επικοινωνία, τα επιμέρους πολιτισμικά στοιχεία αλληλεπιδρούν με το κοινό φυσικό περιβάλλον και τις κοινές ανθρώπινες ανάγκες ακολουθώντας παραπλήσια μονοπάτια. Όσο μάλιστα προχωράμε προς το σήμερα, οι πολιτισμικές επαφές και οι αλληλεπιδράσεις πυκνώνουν και διαμορφώνουν ένα ολόενα και πιο σύνθετο δίκτυο που λειτουργεί σε πολλαπλές κατευθύνσεις και επίπεδα.

Με άλλα λόγια, η μελέτη του «πολιτισμού» ως μία ενιαία οντότητα με συγκεκριμένο πλαίσιο και κανόνες δεν είναι και τόσο εύκολο πράγμα. Πόσο εύκολο είναι χωρέσει κανείς στην ίδια ερμηνευτική πρόταση το πρώτο λίθινο εργαλείο, τον στρουκτουραλισμό, τον Σαίξπηρ, το *Assassins Creed* της Ubisoft, τη Νυκτερινή Περιπόλο του Ρέμπραντ, τους Pearl Jam, τον Καζαντζάκη, την τεχνητή νοημοσύνη, τον Martin Luther King Jr., τον χορό των Μαορί, τον Ταρκόφσκι και το Κοράνι;

Αυτό που μπορούμε να κάνουμε όμως είναι να σπάσουμε αυτό το δίκτυο σε επιμέρους κομμάτια ή ακόμα καλύτερα να διαλέξουμε κάποιους άξονες αλληλεπίδρασης και να μελετήσουμε τα επίπεδα που διαπερνούν ή αγγίζουν, προσπαθώντας να κατανοήσουμε κάποιες νόρμες και να θέσουμε πλαίσια, ώστε να αντιληφθούμε τα λανθάνοντα στοιχεία και τα «εν δυνάμει». Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτή η προσέγγιση λειτουργεί πάντα επαγωγικά και τα όσα προκύπτουν μπορούν να διασταλούν και να σκεπάσουν γεγονότα που εκτείνονται έξω από τα δεδομένα του χρονικού, χωρικού ή θεματικού περιβάλλοντός τους.

Το «όχημα» σε αυτή την αναζήτηση μπορεί να πάρει πολλές μορφές και ανάλογα με τον τόπο, την εποχή και το θέμα της μελέτης μπορεί κανείς να επιλέξει έναν συνδυασμό προσεγγίσεων προκειμένου να αντιμετωπίσει το ζήτημα ολιστικά. Έχουν, λοιπόν, αναπτυχθεί διάφορες μεθοδολογίες ερμηνείας, που εκκινούν μεν από διαφορετικά πλαίσια αναφοράς, αντιμετωπίζουν δε τα περισσότερα το «όλον», ακόμα κι αν το προσεγγίζουν σημειακά. Το σύνολο αυτών των μεθοδολογιών, που αναλύουν το πολύπτυχο πολιτισμικό σύστημα, καθώς και η αυτοαναφορική επιστημολογική ανάλυση των ιδίων, περιγράφεται με τον όρο «πολιτισμική θεωρία».

Θρησκεία

Το αρχαιότερο σύστημα ερμηνείας και οργάνωσης του ανθρωπίνου πολιτισμού ανήκει στον ευρύτερο χώρο της Θρησκείας, της δημιουργίας δηλαδή ενός πλαισίου, το οποίο προϋποθέτει την ύπαρξη μεταφυσικών δυνάμεων, που ξεπερνούν τα όρια του ανθρώπου.

Η Θρησκεία αποτέλεσε το βασικό πλαίσιο πολιτισμικής ανάπτυξης οριζόντια στον χώρο και σε διάφορες περιόδους, όχι μόνο στα αρχικά στάδια, αλλά και αργότερα, είτε έχοντας την πρωτοκαθεδρία, είτε υποχωρώντας σε δεύτερο επίπεδο, φτάνοντας ως το σήμερα, όπου εξακολουθεί να επηρεάζει τα πράγματα. Τα Θρησκευτικά μορφώματα κτίζονται γύρω από μία βασική φιλοσοφία που ανταποκρίνεται σε θέματα ηθικής, γνωσιολογίας και κοινωνικής οργάνωσης. Οι περισσότερες Θρησκείες έχουν ένα βασικό δόγμα, το οποίο διαμορφώνεται από τον επίσημο φορέα της Θρησκείας, ενώ υπάρχουν και οι περιπτώσεις που απλά προσφέρεται ένα γενικό πλαίσιο αντιλήψεων μέσα στο οποίο αναπτύσσονται παραλλαγές. Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι και στην πρώτη περίπτωση οι τοπικές και ιστορικές συνθήκες οδηγούν στην διαμόρφωση επιμέρους κλάδων, που προκύπτουν από τις διαφορετικές ερμηνείες του δόγματος.

Ανιμισμός

Ο ανιμισμός (από την λατινική λέξη *anima* = πνεύμα, ψυχή) είναι από τις παλαιότερες Θρησκευτικές προσεγγίσεις. Η βασική ιδέα είναι ότι όλοι οι τόποι, τα αντικείμενα και τα πλάσματα αποτελούν ξεχωριστές πνευματικές οντότητες. Σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και άυλα αντικείμενα, όπως ο καιρός ή οι λέξεις αποκτούν αυτήν την ιδιότητα. Η πνευματική αυτή υπόσταση συνοδεύεται και από μεταφυσικές ιδιότητες, οι οποίες «επεξηγούν» διάφορες καταστάσεις και εμπλέκονται στην καθημερινή ζωή και την αλληλεπίδραση του ανθρώπου με το περιβάλλον του. Πολύ συχνά, τα στοιχεία του ανιμισμού αποτελούν τη βάση για την εξέλιξη μίας μυθολογικής αφήγησης, στην οποία πλέον τα πράγματα αποκτούν όνομα και συγκεκριμένο ρόλο στην ιστορία. Γενικότερα, η ιδέα του ανιμισμού διαπνέει - άλλοτε ξεκάθαρα και άλλοτε με λανθάνοντα τρόπο-, όλα σχεδόν τα Θρησκευτικά μορφώματα. Είναι μάλιστα αυτή που γεννά και φαινόμενα φετιχισμού (λατρείας συγκεκριμένων υλικών αντικειμένων) ακόμα και σε Θρησκείες που θεωρητικά αποκηρύσσουν την υλικότητα.

Μυθολογία

Οι μύθοι είναι αφηγήσεις με Θρησκευτική - μεταφυσική διάσταση, καθώς εμπλέκονται σε αυτές Θεότητες, τέρατα, υπεράνθρωποι και άλλα φανταστικά όντα και τα γεγονότα εξελίσσονται μέσα σε ένα πλαίσιο μεταφυσικών δυνάμεων (μαγεία, πτήση, τηλεμεταφορά κ.α.). Η βασική λειτουργία που επιτελούν αφορά την παροχή ενός συστήματος αξιών, το οποίο προβάλλεται μέσα από τις πράξεις και τις συνέπειες σε μία σχέση αιτίου-αιτιατού (ύβρις- μήνις, αγαθοεργία-επιβράβευση, κόπος- ανταμοιβή κ.α.) και την προβολή μίας κοινωνικής δομής (πατέρας- αρχηγός, Θεοί-ημίθεοι-πνεύματα κ.α.), διαμορφώνοντας έτσι το πρότυπο λειτουργίας της κοινωνίας που τους χρησιμοποιεί. Ταυτόχρονα, οι μύθοι λειτουργούν και σε γνωσιολογικό επίπεδο προσφέροντας ερμηνείες του περιβάλλοντος κόσμου, από τη στιγμή της γέννησης του έως και το αναμενόμενο τέλος του τόσο σε ό,τι αφορά την υλική ορατή μορφή του όσο και την διαγραφόμενη σε αυτούς αόρατη πνευματική του υπόσταση.

Η μυθολογική αφήγηση αποτελεί τον βασικό άξονα πλαισίωσης όλων των γνωστών Θρησκευτικών μορφωμάτων (με εξαίρεση νεότερα Θρησκευτικά ρεύματα που αντλούν από ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα, όπως ο Ρασταφarianισμός, τα οποία και πάλι βέβαια τα προσεγγίζουν με μία δόση μυθοπλασίας). Όπως είναι προφανές, ο τόπος και ο χρόνος δημιουργίας της αφήγησης επηρέασε τόσο το περιεχόμενο όσο και τη μορφή της.

Αρχαίες Θρησκείες

Χαρακτηριστικά παραδείγματα περίπλοκων και εναλλασσόμενων μυθολογικών δικτύων συναντά κανείς σε πολυθεϊστικά Θρησκευτικά μορφώματα του παρελθόντος, όπως αυτά που αναπτύχθηκαν στη Μεσόγειο, τη Σκανδιναβία, και τη Δυτική Ευρώπη.

Ο «δωδεκαθεϊσμός», με τη μορφή που πήρε στην αρχαία Ελλάδα και τη μεταμόρφωση του στο ρωμαϊκό πάνθεο, καθώς και οι αντίστοιχες μυθολογικού χαρακτήρα Θεότητες των Σκανδιναβών, στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στην εξανθρωπισμένη εκδοχή των Θεϊκών όντων, τα οποία ενεργούν σε όλο το φάσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας έχοντας υπερφυσικές δυνάμεις. Το αφήγημα τους φέρνει στο προσκήνιο την πολεμική υπόσταση του άνδρα και τη γονιμότητα ως κύρια αρετή της γυναίκας. Ωστόσο, δεν λείπουν οι περιπτώσεις όπου η πολεμική και δυναμική πλευρά της γυναίκας εξυμνείται μέσα βέβαια από ομολογουμένως πατριαρχικά πρότυπα.

Βασικό χαρακτηριστικό των Θρησκειών αυτών είναι τα πλούσια γενεαλογικά δέντρα και η πολυπεπίεδη αλληλεπίδραση μεταξύ των δρώντων προσώπων σε διάφορα πλαίσια. Ο κάθε χαρακτήρας έχει αποδοσμένα βασικά στοιχεία που αφορούν την προσωπικότητά του και τις ικανότητές του και εμπλέκεται σε διαφορετικά περιστατικά και με διαφορετικά δρώντα πρόσωπα δημιουργώντας έτσι μία πλούσια αφήγηση.

Επίσης, σημαντικό είναι να ειπωθεί ότι τόσο η μυθολογική αφήγηση όσο και άλλα σημεία της Θρησκευτικής ζωής παρουσιάζουν και εντός του κάθε μορφώματος πολλές παραλλαγές, ανάλογα με τις παραδόσεις αλλά και τις πολιτικές επιδιώξεις διαφορετικών τοπικών και κοινωνικών ομάδων, που τη χρησιμοποιούν ως όργανο προώθησης ιδεολογίας.

Ιδιαίτερη περίπτωση, τέλος, αποτελούν η κέλτικη μυθολογία, που συνδυάζει τη μυθολογική πλαισίωση, όπως περιγράφηκε παραπάνω, αλλά με πολύ έντονα στοιχεία ανιμισμού, που αποδίδουν τη Θεϊκή υπόσταση σε πιο αφηρημένο πλαίσιο και το αιγυπτιακό πάνθεο που συνδέει τις Θεϊκές μορφές με το ζωικό Βασίλειο.

Ιουδαϊσμός

Η πρώτη από τις τρεις μεγαλύτερες και αφηγηματικά συνδεόμενες μονοθεϊστικές Θρησκείες (Ιουδαϊσμός-Χριστιανισμός-Μωαμεθανισμός) που επικρατούν σήμερα, ο Ιουδαϊσμός, αναπτύχθηκε στις ακτές της νοτιοανατολικής Μεσογείου την πρώτη χιλιετία ΠΚΕ. Το δόγμα της Θρησκείας περιγράφεται ε ένα πλήθος κειμένων, Βασικότερα των οποίων είναι η Πεντάτευχος (Τορά), το Μιδράς και το Ταλμούδ.

Υπήρξαν κατά καιρούς διάφορες παραλλαγές του Ιουδαϊσμού, ωστόσο το Βασικό σώμα της Θρησκείας παραμένει ενιαίο.

Ο Ιουδαϊσμός πέρα από τη Θρησκευτική του διάσταση έχει πολύ σημαντικό ρόλο στην ιστορία του εβραϊκού λαού και στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας των Ισραηλιτών. Αποτελεί ίσως το Βασικότερο παράδειγμα ταύτισης εθνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και Θρησκευτικών στοιχείων στην παγκόσμια ιστορία.

Χριστιανισμός

Ο Χριστιανισμός αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα Θρησκευτικά κινήματα παγκοσμίως και την πολυπληθέστερη Θρησκεία του δυτικού πολιτισμού.

Τα Βασικά δόγμα της αναπτύσσεται με Βασικό αφηγηματικό άξονα τη ζωή του Ιησού από τη Ναζαρέτ και πλαισιώνεται από μία πλειάδα δευτερευόντων χαρακτήρων, φυσικών και μη (π.χ. Σατανάς, Άγγελοι). Θεμελιώδης αρχή της αφήγησης αποτελεί η έννοια της τριαδικότητας της Θεϊκής υπόστασης, μία εκ των οποίων, υλικοποιείται και εξανθρωπίζεται μέσα από τον Ιησού. Οι άλλες δύο είναι η μορφή του «Πατέρα», που εκπροσωπεί την πιο απόμακρη και κοσμογονική πλευρά του Θείου και το «Άγιο Πνεύμα», που εκφράζει την άυλη αλληλεπίδραση του Θείου με τον φυσικό κόσμο ως μία μορφή αγγελιαφόρου της Θεϊκής Βούλησης.

Η φιλοσοφία του Χριστιανισμού αναπτύχθηκε γύρω από τη λογική της ισότητας όλων των ανθρωπίνων όντων

απέναντι στο Θείο, η οποία βρήκε ευρεία απήχηση στην έντονα διαφοροποιητική και καταπιεστική κοινωνία της ρωμαϊκής περιόδου και εξελίσσεται γύρω από τη διαλεκτική του καλού και του κακού. Η αιτιότητα που αναφέρθηκε και παραπάνω ενυπάρχει μέσα από την ελεύθερη επιλογή του ατόμου, που πλέον δεν καλείται να διεκδικήσει μαχητικά την αναγνώριση του από Θεούς και ανθρώπους, αλλά αντιμετωπίζοντας στωικά τις δυσκολίες και επιθυμώντας το καλό του κοινωνικού συνόλου.

Παρόλο που το χριστιανικό δόγμα είναι πολύ σταθερό σε σύγκριση με άλλες πιο χαλαρές θρησκευτικές δομές, όπως οι αρχαίες θρησκείες, ο Βουδισμός κ.α. εντούτοις εμφανίστηκαν και σε αυτόν εσωτερικές διαφοροποιήσεις με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τις αποκαλούμενες «αιρέσεις» των πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων, την πολεμική της εικονομαχίας και το σχίσμα της ανατολικής με τη δυτική εκκλησία τον 11ο αιώνα.

Η επίδραση του Χριστιανισμού στον δυτικό πολιτισμό είναι από ένα σημείο και μετά θεμελιώδης, καθώς αποτελεί την πιο διαδομένη θρησκεία σε αυτόν. Ακόμα και σήμερα η επιρροή του -αν και μειωμένη- παραμένει σημαντική σε πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Μουσουλμανισμός (Ισλαμ)

Το Ισλάμ είναι η οψιμότερη από τις τρεις Αβρααμικές θρησκείες (Ιουδαϊσμός-Χριστιανισμός-Μουσουλμανισμός) και μία από τις πολυπληθέστερες στον κόσμο. Η βασική διδασκαλία του Ισλάμ ενσωματώνεται στο Κοράνι, το ιερό βιβλίο των Μουσουλμάνων, το οποίο παρέδωσε στους πιστούς ο προφήτης Μωάμεθ, η βασική μορφή γύρω από την οποία περιστρέφεται το αφήγημα του Ισλάμ και η οποία έχει το ρόλο της διαμεσολάβησης με τον Αλλάχ (Θεό). Το δόγμα συμπληρώνεται από τη Σούννα, μία συλλογή παραδόσεων και πρακτικών του προφήτη, που περιλαμβάνεται γραπτά στα Χαντίθ, αναφορές σχετικά με τη ζωή, τη διδασκαλία και το έργο του Μωάμεθ.

Οι μουσουλμάνοι πιστεύουν ότι το Ισλάμ είναι η τελευταία και τελειότερη εκδοχή της «μίας θρησκείας», που φανερώθηκε σε προηγούμενο χρόνο από άλλους προφήτες, όπως ο Αδάμ, ο Νώε, ο Αβραάμ, ο Μωυσής (Ιουδαϊσμός) και ο Χριστός (Χριστιανισμός), για αυτό και θεωρούν αυτές τις θρησκείες ως προπάτορες του Ισλάμ.

Και στην περίπτωση του Ισλάμ υπάρχει η δοκιμασία της εγκόσμιας ζωής, η κρίση και η υπόσχεση της μεταθανάτιας ζωής, η οποία ανάλογα με το αποτέλεσμα της κρίσης κρύβει την κόλαση ή τον παράδεισο.

Οι πέντε στύλοι του Ισλάμ είναι:

1. η Σαχάντα, ομολογία της πίστης και της εμπιστοσύνης στο Ισλάμ, με την οποία πρεσβεύεται ότι υπάρχει μόνο ένας Θεός (Αλλάχ) και ότι ο Μωάμεθ είναι αγγελιαφόρος του Θεού
2. το Σαλάχ, η καθημερινή προσευχή που εκτελείται 5 φορές μέσα σ τη μέρα σε προκαθορισμένες στιγμές
3. το Ζακάτ, η πρακτική της προσφοράς και τη αλληλεγγύης σε αυτούς που χρειάζονται βοήθεια υλική και πνευματική
4. η Σαούμ, η νηστεία, που πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια του Ραμαντάν (Ραμαζανιού), του 9ου μήνα του ισλαμικού ημερολογίου και απαγορεύεται το φαγητό, το ποτό (ακόμα και νερό), το κάπνισμα και οι σαρκικές σχέσεις από την ανατολή μέχρι τη δύση του ηλίου.
5. το Χατζ, η ιερή αποδημία ή προσκύνημα στη Μέκκα, και στον τάφο του προφήτη στη Μεδίνα.

Τέλος Βασικό συστατικό της θρησκείας, το οποίο επηρεάζει έντονα τόσο κοινωνικά και οικονομικά, όσο και πολιτιστικά θέματα είναι η Σαρία, δηλαδή ο ισλαμικός νόμος, που ρυθμίζει όλα τα θέματα της καθημερινής ζωής,

Βουδισμός

Ο Βουδισμός είναι μία από τις πιο γνωστές στον δυτικό κόσμο θρησκείες της Ανατολής. Εμφανίστηκε πιθανότητα τον 6ο με 4ο αιώνα ΠΚΕ και σε αυτήν ανήκουν σήμερα περίπου μισό δισεκατομμύριο άνθρωποι σε Κίνα, Ταϊλάνδη, Ιαπωνία, Μιανμαρ, Σρι Λάνκα και άλλες χώρες τις Νοτιοανατολικής Ασίας.

Περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα Θρησκευτικών δοξασιών, φιλοσοφικών αρχών, εθίμων, Θεσμών και ηθικών κανόνων που αποδίδονται στον Βούδα. Ο Σινάρτα Γκαουτάμα, πρίγκιπας της φυλής Σάκκα του Νεπάλ (Σακκαμουόνη) το 563 ΠΚΕ. σε ηλικία 30 ετών εγκατέλειψε τις ανέσεις του Βασιλικού οίκου, για να αναζητήσει το νόημα της οδύνης που αντίκριζε γύρω του. Μετά από 6 χρόνια σκληρού ασκητισμού και έχοντας φθάσει στο χείλος του Θανάτου λόγω έλλειψης τροφής εγκατέλειψε την οδό του ακραίου ασκητισμού και μία νύχτα διαλογίστηκε κάτω από ένα δέντρο Μπόνη και έφτασε στη Φώτιση. Κατά το δεύτερο μέρος της νύχτας είδε και κατανόησε πλήρως τον νόμο του Κάρμα και πως αυτός ο νόμος διέπει τις ζωές όλων των όντων. Τέλος, στο τρίτο μέρος της νύχτας εφάρμοσε τον Διορατικό διαλογισμό (Βιπάσσανα) και έχοντας κατανοήσει και πραγματώσει πλήρως τις Τέσσερις Ευγενείς Αλήθειες έφτασε στη Φώτιση (Νιρβάνα). Από τότε ονομάστηκε Βούδας, δηλαδή ο Πεφωτισμένος.

Ο Βουδισμός δεν έχει σταθερά διαμορφωμένο δόγμα όπως οι αβρααμικές Θρησκείες και είναι περισσότερο ανοικτός σε φιλοσοφικές αναζητήσεις, γεγονός που επιτρέπει πολλές και διαφορετικές προσεγγίσεις. Για τους Βουδιστές για παράδειγμα δεν υφίσταται ένας (ή περισσότεροι) προσωποπαγής(-εις) Θεός(-οι), αλλά η αναζήτηση της Φώτισης που μπορεί να φέρει τον καθένα στη Θεϊκή κατάσταση. Κεντρικό σημείο της πίστης, ανεξαρτήτως δόγματος είναι άλλωστε το μη-Εγώ, η απόλυτη μη-ύπαρξη του ατομικού προσώπου. Για τους Βουδιστές το κεντρικό ζήτημα δεν είναι η Θεότητα ή μη του Βούδα, αλλά οι τέσσερις ευγενείς αλήθειες α) η αλήθεια της οδύνης, β) η αιτία της οδύνης, γ) η εξάλειψη της οδύνης και δ) η διδασκαλία - ο δρόμος για τον τερματισμό της (η ευγενής οκταπλή ατραπός). Το Θεμέλιο της Βουδιστικής παράδοσης και πρακτικής είναι οι Τρεις Θησαυροί: ο Βούδας, το Ντάρμα (η Διδασκαλία) και η Σάνγκα (η Μοναστική Κοινότητα). Το να έχεις καταφύγιο στους τρεις Θησαυρούς έχει παραδοσιακά αποτελέσει δήλωση και δέσμευση ότι ακολουθείς την ατραπό του Βούδα, και διακρίνει έναν Βουδιστή από έναν μη Βουδιστή.

Τα διδάγματα του Βουδισμού, που προτρέπουν σε μία απλή, ασκητική ζωή, με σκοπό την αποσύνδεση από τον υλικό κόσμο, ώστε να αναζητηθεί η πνευματική αλήθεια είχαν ιδιαίτερη απήχηση στον δυτικό κόσμο και σε όσους αναζητούσαν μία εναλλακτική θεώρηση των πραγμάτων αντίθετη προς τον καταναλωτισμό και τον έντονο υλισμό που χαρακτηρίζει την περίοδο μετά τον Β' ΠΠ.

Ινδουισμός

Ο Ινδουισμός είναι η τρίτη στον κόσμο Θρησκεία, μετά τον Χριστιανισμό και το Ισλάμ. Τοποθετείται χωρικά κυρίως στην Ινδία και το Πακιστάν, έχοντας βέβαια πιστούς και σε άλλες χώρες της νοτιοανατολικής Ασίας. Η επίσημη ονομασία της ινδικής Θρησκείας είναι Σανάτανα Ντάρμα (κατά κυριολεξία σε μετάφραση «Αιώνια Αλήθεια») και ο όρος Ινδουισμός είναι ξενικός, αλλά είναι αυτός που έχει επικρατήσει στον δυτικό πολιτισμό.

Ο Ινδουισμός βασίζεται στα ιερά κείμενα, τα συλλήβδην σάστρα, μεγάλο μέρος των οποίων είναι οι Βέδες, η βασική συλλογή κειμένων της Θρησκείας. Το πιο ιερό κείμενο των Ινδουιστών, κάτι σαν την Αγία Γραφή των Χριστιανών, είναι η Μπάγκαβαντ Γκίτα, κατά κυριολεξία «Το Τραγούδι του Κυρίου», που περιλαμβάνεται στη Μαχαμπαράτα, το μεγαλύτερο έπος του κόσμου σε ποιητική μορφή. Ο κόσμος διέπεται από έναν καθολικό νόμο.

Η Σανάτανα Ντάρμα δεν έχει ιδρυτή, ούτε συγκεκριμένο πρόσωπο-σωτήρα. Ο Κρίσνα αναγνωρίζεται ως ο κύριος προφήτης. Στον Ινδουισμό υπάρχει η λέξη «αβατάρ», που σημαίνει «Θεϊκή ενσάρκωση». Ένας αβατάρ δεν είναι ο ίδιος ο Θεός, ο οποίος ποτέ, κατά τον Ινδουισμό, δεν κατέβηκε στη γη ως ένα ανθρώπινο ον. Κατά τον Ινδουισμό όμως υπάρχουν όντα, αρχικά κοινοί άνθρωποι όπως όλοι μας, αργότερα άγιοι, που τελικά ενώθηκαν με τον Θεό. Ένας από τους μέγιστους αβατάρ του Ινδουισμού είναι ο Μπάγκαβαν Κρίσνα. Ο πυρήνας της ινδουιστικής Θρησκείας είναι η πίστη σε έναν μοναδικό Θεό που καλείται Μπράχμαν ή γενικά Πνεύμα. Οι «Θεότητες», όπως η Κάλι, ο Βραχμά, ο Βισνού, ο Σίβα, είναι όψεις του ενός Θεού.

Μέσα στο μεγαλύτερο φάσμα της ινδουιστικής φιλοσοφίας, έχουν αναπτυχθεί διάφορες παραλλαγές - συστήματα, που ονομάζονται «νταρσάνα» (darshana), ένα εκ των οποίων είναι και η Γιόγκα. Μετά τον 8ο αιώνα, το Ισλάμ είχε εξαπλωθεί στη Βόρεια Ινδία, και πολλοί Ινδουιστές είχαν μεταστραφεί σε αυτό. Αυτή την εποχή σχηματίστηκε και η «αίρεση» των Σιχ, που πρεσβεύει ένα μείγμα ινδουιστικών και ισλαμικών δογμάτων.

Κομφουκιανισμός-Ταοϊσμός

Ο Ταοϊσμός, ο Κομφουκιανισμός και ο Βουδισμός αποτελούν τις τρεις μεγάλες Θρησκείες της Κίνας και της Άπω Ανατολής. Όμως αντίθετα με το Βουδισμό, ο Ταοϊσμός και ο Κομφουκιανισμός δεν έγιναν παγκόσμιες Θρησκείες, αλλά περιορίστηκαν Βασικά στην Κίνα.

Η λέξη «Ταοϊσμός» χρησιμοποιείται ως μετάφραση των κινεζικών όρων Νταοτζιάο και Νταοτζιά. Ο χαρακτήρας Τάο σημαίνει ατραπός ή «δρόμος» και αναφέρεται τόσο στην κινεζική Θρησκεία, αλλά και σε ένα ευρύτερο φιλοσοφικό μόρφωμα. Ο Ταοϊσμός ως Θρησκεία δεν επικεντρώνεται γύρω από δόγματα και δεν υπάρχουν γνωστές ταοϊστικές «διακηρύξεις πίστης». Αντίστοιχα και σε φιλοσοφικό επίπεδο δεν αναφέρεται σε μία συγκεκριμένη ταοϊστική σχολή ή διακριτούς φιλοσόφους.

Το Ντάο ζανγκ (Θησαυροφυλάκιο του Τάο) αναφέρεται μερικές φορές ως «ταοϊστικός κανόνας» και περιλαμβάνει σχεδόν 1500 κείμενα. Εντούτοις, ο Ταοϊσμός δεν είναι Θρησκεία που θεωρεί τις γραφές ως αρχική πηγή της αλήθειας.

Η παραδοσιακή κινεζική Θρησκεία είναι πολυθεϊστική. Οι Θεότητες της διευθετούνται σε μια θεϊκή δημόσια υπηρεσία που αντανakλά τη γραφειοκρατία της αυτοκρατορικής Κίνας. Σημαντική μορφή αποτελεί ο Λάο Τσε, το όνομα του οποίου σημαίνει «γέροντας διδάσκαλος». Σύμφωνα με την κινεζική παράδοση, έζησε κατά τον 6ο αιώνα ΠΚΕ.

Την ίδια περίπου εποχή έζησε άλλη μία σημαντική μορφή του κινεζικού πολιτισμού, στη διδασκαλία του οποίου στηρίχθηκε το έτερο μεγάλο κινεζικό θρησκευτικό και φιλοσοφικό μόρφωμα. Ο Κομφουκιανισμός έχει διαδοθεί κυρίως στην Κίνα, αλλά εμφανίζεται και στην Ιαπωνία, στην Κορέα και στο Βιετνάμ.

Η Βάση του Κομφουκιανισμού είναι περισσότερο ηθική παρά θρησκευτική. Ο ίδιος ήταν αντίθετος με τις δεισιδαιμονίες, με τις οποίες το πλήθος είχε ταυιστεί. Πίστευε ότι η κοσμική τάξη ταυίζεται με την ηθική τάξη, δίδαξε την αρετή ως προϋπόθεση για τη συντήρηση της κοινωνίας. Σύμφωνα με τη διδασκαλία του, η «αυάρκης πραγματικότητα» (τάο η ντάο), από την οποία έχουν δημιουργηθεί τα πάντα, αποτελεί δημιούργημα του Ουρανού. Ο Ουρανός θεωρείται ο θεμελιωτής της αρετής, η οποία, στην πλέον απόλυτη μορφή της, είναι η καλοσύνη, «μητέρα» όλων των αρετών. Αυτή ονομάζεται Ζεν. Η σημασία της λέξης αυτής είναι η αυτοεπιβολή, που προϋποθέτει τον πλήρη αυτοέλεγχο για την εξάλειψη όλων των επιθετικών ενστίκτων και αρνητικών συναισθημάτων, που βρίσκονται μέσα στον άνθρωπο.

Μπορεί να λεχθεί ότι ο Ταοϊσμός και ο Κομφουκιανισμός είναι δυο διαφορετικοί τρόποι που εκφράζουν την ίδια αντίληψη. Ο Ταοϊσμός ακολουθεί μυστικιστική προσέγγιση και, στην αρχική του μορφή, συνιστά την αδράνεια, την ηρεμία και την παθητικότητα, μέσω της απάρνησης της κοινωνίας και της επιστροφής στη φύση. Η βασική του ιδέα είναι ότι τα πάντα θα πάνε καλά αν οι άνθρωποι μείνουν αδρανείς, χωρίς να κάνουν τίποτα και περιμένοντας τη φύση να πάρει το δρόμο της. Από την άλλη μεριά, ο Κομφουκιανισμός ακολουθεί πραγματιστική προσέγγιση. Διδάσκει ότι η κοινωνική τάξη διατηρείται όταν ο κάθε άνθρωπος παίζει τον καθορισμένο ρόλο του και κάνει το καθήκον του. Γι' αυτόν το σκοπό, ο Κομφουκιανισμός τυποποιεί όλες τις ανθρώπινες και τις κοινωνικές σχέσεις—άρχοντα-υπηκόου, πατέρα-γιου, άντρα-γυναίκα κτλ.—και παρέχει κατευθυντήριες αρχές για όλες αυτές τις σχέσεις.

Ρασταφαρισμός

Ο Ρασταφαριανισμός είναι θρησκευτικό και πολιτικό κίνημα που συνδυάζει στοιχεία του προτεσταντισμού με το μυστικισμό και μία παναφρικανική πολιτική συνείδηση. Τα μέλη του αποδέχονται τον πρώην αυτοκράτορα της Αιθιοπίας Χαϊλέ Σελασιέ Α' (1892-1975) ως μεσσία και ενσάρκωση του Θεού. Οι οπαδοί του ονομάζονται Ρασταφάρι, σύμφωνα με το όνομα που κατείχε ο Σελασιέ Α', Ras Tafari Makonnen, πριν από την ενθρόνισή του. Συχνά αποκαλούνται και «Ρασταφαριανοί» (rastafarians) ή απλούστερα «Ράστας» (Rastas).

Εκτός από την πίστη στον αυτοκράτορα Χαϊλέ Σελασιέ Α', κεντρικά σημεία των δοξασίων και των αντιλήψεων των Ρασταφάρι, τουλάχιστον όπως εκφράστηκαν κατά την πρώιμη περίοδο του κινήματός τους, ήταν η πεποίθηση πως οι μαύροι λαοί είναι οι γνήσιοι απόγονοι των Ισραηλιτών, που εξαιτίας της καταπίεσης λευκών δυνάμεων έχουν εξοριστεί από την Αφρική, όπου στο μέλλον θα επιστρέψουν για να κυριαρχήσουν επί των λευκών. Από τα μέσα

της δεκαετίας του 1970 και ειδικότερα μετά το θάνατο του Χαϊλέ Σελασιέ το 1975, πολλές από τις πεποιθήσεις των Ρασταφάρι υπέστησαν τροποποιήσεις ή αποδόθηκαν με περισσότερο συμβολικό τρόπο.

Η Βίβλος θεωρείται ιερό βιβλίο, ωστόσο δεν είναι αποδεκτή στο σύνολό της. Για τους Ρασταφάρι, το περιεχόμενό της είναι συμβολικό και απαιτείται η κριτική ερμηνεία της για την άντληση των πραγματικών μηνυμάτων που περιέχει, καθώς εξαιτίας διαδοχικών μεταφράσεών της έχει υποστεί στρεβλώσεις. Ένα από τα κύρια εξωτερικά χαρακτηριστικά των Ρασταφάρι είναι η κόμμωση που υιοθετούν, συνηθίζοντας να αφήνουν μακριά μαλλιά, με τα οποία αργότερα δημιουργούν πλεξίδες (dreadlocks), ενώ η χρήση της κάνναβης αποτελεί μέρος των θρησκευτικών μυστηρίων τους. Και τις δύο παραπάνω επιλογές τις βασίζουν σε αναγνώσεις των κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης.

Τα παραπάνω θρησκευτικά μορφώματα αποτελούν κάποιες από τις σημαντικότερες εκφράσεις της θρησκευτικής προσέγγισης, ερμηνείας και οργάνωσης του ανθρώπινου πολιτισμού. Εννοείται ότι υπάρχει μία πληθώρα άλλων παρόμοιων σχηματισμών που εκφράζουν τον υλικό και άυλο κόσμο. Οι διάφορες θρησκείες επηρεάζουν, αλλά και επηρεάζονται πολύπλευρα από το πολιτιστικό πλαίσιο της κοινωνίας, που τις υιοθετεί, και η αλληλεπίδραση αυτή εκφράζεται ποικιλοτρόπως και σε διαφορετικό βαθμό ανάλογο με τον χρόνο και τον τόπο.

Φιλοσοφία

Ο όρος φιλοσοφία είναι αρκετά γενικός και σε διαφορετικές περιοχές, εποχές και πλαίσια αποκτά διαφορετικό περιεχόμενο. Συνολικά, ωστόσο, μπορούμε να πούμε, ότι, όπως περιγράφει και η ετυμολογία της λέξης, πρόκειται για την «αγάπη για σοφία» (φιλείν + σοφία). Κάτω από αυτή τη γενική περιγραφή χωρούν φυσικά πολλές προσεγγίσεις, όπως η επιστήμη, ακόμα και η Θρησκεία. Παρόλο που έχει τις ίδιες περίπου στοχεύσεις με τη Θρησκεία, την ερμηνεία δηλαδή της πραγματικότητας και τη θέσπιση ενός πλαισίου ύπαρξης, η φιλοσοφία εξελίσσεται ως ένα σύστημα σκέψης, που δεν προϋποθέτει την ύπαρξη υπερφυσικών και υπερβατικών προσώπων. Η φιλοσοφική αναζήτηση ξεκινά από τον ίδιο τον άνθρωπο και στοχεύει σε αυτόν. Δεν υπάρχουν σε αυτήν «αποκαλύψεις» της αλήθειας και δεν υφίστανται δογματικά αφηγήματα και Θεϊκά πρόσωπα. Αυτό λοιπόν τη φέρνει πιο κοντά στην επιστήμη, με την οποία Βέβαια -τουλάχιστον με τη «σκληρή» της μορφή- δεν ταυτίζεται εντελώς, καθώς επιτρέπει ενίοτε και μία πιο ελεύθερη και δημιουργική προσέγγιση, προκειμένου να δώσει απαντήσεις σε «μεγάλα» ερωτήματα προβλήματα ή απορίες που μπορούμε να αποκαλέσουμε οριακά, Θεμελιώδη, ή έσχατα, όπως αυτά της ύπαρξης, γνώσης, αξίας, αιτίας, γλώσσας και του νου.

Βασικοί κλάδοι της φιλοσοφίας είναι οι παρακάτω:

- Ηθική: ο τομέας της Φιλοσοφίας που διερευνά ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος να ζει ο άνθρωπος, ενώ δευτερευόντως, διερευνά το κατά πόσον μια τέτοια ερώτηση μπορεί πράγματι να απαντηθεί.
- Αισθητική: ο τομέας που ασχολείται με τη μελέτη και αντίληψη της ομορφιάς, της τέχνης, της αναψυχής, Θεμάτων γούστου και αισθημάτων, γενικώς με τον ορισμό του ωραίου, του αρμονικού και των αντιστρόφων τους.
- Γνωσιολογία: ο κλάδος που διερευνά τα όρια, την προέλευση και την ποιότητα της ανθρώπινης γνώσης.
- Μεταφυσική: ο τομέας που ασχολείται με το επέκεινα, με εκείνο που η εμπειρία δεν μας αποκαλύπτει. (Δεν πρέπει να συγχέεται με εξωεπιστημονικούς κλάδους όπως η Παραφυσική). Μελετά τη φύση της πραγματικότητας, περιλαμβάνοντας τη σχέση μεταξύ νου και σώματος, ουσίας, γεγονότος και αιτίας. Παραδοσιακοί κλάδοι της είναι η Κοσμολογία και η Οντολογία.
- Επιστημολογία: ο τομέας που ασχολείται με τη φύση και το σκοπό της γνώσης, καθώς και το αν η γνώση είναι δυνατή.
- Λογική: η μελέτη των έγκυρων διαλεκτικών φορμών, η οποία σήμερα χωρίζεται σε δύο ευρείς κλάδους: τη Μαθηματική Λογική και τη λεγόμενη Φιλοσοφική Λογική.
- Υπάρχουν, τέλος, κλάδοι στοχευμένης προσέγγισης, όπως η Πολιτική φιλοσοφία, η Φιλοσοφία της γλώσσας, της Θρησκείας και άλλες μορφές.

Οι μορφές του φιλοσοφικού συλλογισμού, όπως προαναφέρθηκε, ποικίλλουν ανάλογα με τον τόπο και τον χρόνο και αναπτύσσονται πάντοτε σε άμεση αλληλεπίδραση με το πολιτιστικό τους πλαίσιο. Ακολουθούν μερικά βασικά παραδείγματα φιλοσοφικών Θεωριών, που σκιαγραφούν αυτή την πολυφωνία και την εξέλιξη της φιλοσοφικής σκέψης.

Φυσική φιλοσοφία

Φιλοσοφία της φύσης ή φυσική φιλοσοφία ήταν η φιλοσοφική μελέτη της φύσης και του φυσικού σύμπαντος, που κυριαρχούσε πριν από την ανάπτυξη της σύγχρονης επιστήμης. Θεωρείται ο πρόδρομος των φυσικών επιστημών. Από τον αρχαίο κόσμο, ξεκινώντας από τους προ-σωκρατικούς φιλοσόφους, έως και τον 19ο αιώνα, που καθιερώνονται διάφοροι επιστημονικοί κλάδοι, η φυσική φιλοσοφία ήταν ο κοινός όρος για την πρακτική της μελέτης της φύσης.

Η σκέψη των πρώτων φιλοσόφων, όπως του Παρμενίδη, του Ηράκλειτου και του Δημόκριτου επικεντρώθηκε στον φυσικό κόσμο. Επιπρόσθετα, τρεις προσωκρατικοί φιλόσοφοι που ζούσαν στην πόλη της Μιλήτου της Ιωνίας, ο Θαλής, ο Αναξίμανδρος και ο Αναξίμανης, προσπάθησαν να εξηγήσουν τα φυσικά φαινόμενα χωρίς να

προσφύγουν στη δημιουργία μύθων με τους Έλληνες Θεούς. Ονομάστηκαν φυσικοί («φυσικοί φιλόσοφοι») ή, όπως τους ανέφερε ο Αριστοτέλης, φυσιολόγοι. Ο Πλάτων ακολούθησε τον Σωκράτη συγκεντρωμένος στον άνθρωπο. Ήταν ο μαθητής του Πλάτωνα, ο Αριστοτέλης, ο οποίος, στηρίζοντας τη σκέψη του στον φυσικό κόσμο, επέστρεψε τον εμπειρισμό στην πρωταρχική του θέση, αφήνοντας, ωστόσο, χώρο στην επιστήμη και για τον άνθρωπο.

Φαινομενολογία vs οντολογία, εμπειρισμός vs σκεπτικισμός & ρασιοναλισμός

Η φαινομενολογία είναι φιλοσοφικό κίνημα, το οποίο βασίζεται στην διερεύνηση των φαινομένων, των πραγμάτων που γίνονται αντιληπτά ενσυνείδητα μέσω των αισθήσεων και όχι στην ύπαρξη οποιουδήποτε πράγματος «αυτού καθ' εαυτό», ευρισκόμενου πέρα από τα όρια της ανθρώπινης συνειδητότητας. Αυτό το πέρα από τον παρατηρούμενο κόσμο είναι το αντικείμενο της αντίρροπης φιλοσοφικής δύναμης, της οντολογίας, η οποία κάνει λόγο για το «ον», αυτό δηλαδή, που υπάρχει, ακόμα και αν δεν μπορούμε να το αντιληφθούμε με τις αισθήσεις μας*.

Ένα από τα πιο γνωστά παραδείγματα αντιπαραβολής των δύο κόσμων (του «φυσικού» και του «ιδεατού») μας παραδίδεται στη διδασκαλία του Πλάτωνα. Ο Πλάτωνας διακρίνει την πραγματικότητα σε δύο κόσμους: τον κόσμο του “γίνεσθαι”, των αισθητών όντων και τον κόσμο του “είναι”, των Ιδεών. Οι Ιδέες είναι τα τέλεια πρότυπα των πραγμάτων, το απόλυτο είναι των όντων, αποτελούν τα παραδείγματα όλων των όντων και είναι αιώνιες, άυλες, αληθινές και αμετάβλητες. Αντίθετα, τα όντα του αισθητού κόσμου αποτελούν μιμήσεις, ομοιώματα, μεθέξεις των Ιδεών σε διάφορους βαθμούς. Στην Αλληγορία του Σπηλαίου, που περιέχεται στο έργο του Πολιτεία, ο Σωκράτης περιγράφει ένα σύνολο απόμων που ζουν όλη τους τη ζωή αλυσοδεμένοι στον τοίχο μιας σπηλιάς, αντικρίζοντας έναν κενό τοίχο. Οι άνθρωποι αυτοί κοιτούν τις σκιές που σχηματίζονται στον τοίχο από αντικείμενα που περνούν μπροστά από μία φωτιά πίσω τους και δίνουν ονόματα σε αυτές τις σκιές. Οι σκιές είναι η πραγματικότητα των φυλακισμένων. Όπως η φωτιά ρίχνει φως στους τοίχους της σπηλιάς, η ανθρώπινη κατάσταση είναι για πάντα δέσμια των εντυπώσεων που δημιουργούνται μέσω των αισθήσεων. Ακόμη και αν αυτές οι ερμηνείες είναι μια περιέργη λανθασμένη ερμηνεία της πραγματικότητας, ο άνθρωπος δεν μπορεί να ελευθερωθεί από τα δεσμά της κατάστασής του. Ο φιλόσοφος είναι ο φυλακισμένος που απελευθερώθηκε από τη σπηλιά και βρίσκεται στο επίπεδο, όπου καταλαβαίνει ότι οι σκιές δεν είναι η πραγματικότητα, καθώς μπορεί να καταλάβει την αληθινή μορφή της πραγματικότητας.

Παρόμοιο με αυτό της φαινομενολογίας είναι και το περιεχόμενο του όρου «εμπειρισμός», που υποστηρίζει πως η πηγή και τα συστατικά της ανθρώπινης γνώσης προέρχονται από την εμπειρία, που αποκτάται μέσω των αισθήσεων. Αυτές μπορεί να είναι είτε οι πέντε φυσικές αισθήσεις (ακοή, όραση, αφή, όσφρηση, γεύση) ή εσωτερικές αισθήσεις - συναισθήματα, όπως ο πόνος και η ευχαρίστηση. Αν και στοιχεία του εμπειρισμού συναντώνται από την εποχή της διδασκαλίας του Αριστοτέλη, η κλασική εμπειριστική θεώρηση συνδέεται κυρίως με τον Άγγλο εμπειριστή Τζων Λοκ, κατά τον οποίο ο ανθρώπινος νους παρομοιάζεται με άγραφο πίνακα (tabula rasa), αποκλείοντας κάθε προϋπάρχουσα (a priori) σκέψη.

Σε μία αντίστοιχη διαμάχη, όπως αυτή της φαινομενολογίας με την οντολογία κινείται και μάχη του εμπειρισμού με το σκεπτικισμό και το ρασιοναλισμό.

Ο σκεπτικισμός είναι μία σημαντική και αξιοπρόσεκτη τάση στη φιλοσοφία, που ασχολείται κυρίως με τη γνώση και τη δυνατότητά της αντίστοιχα. Αμφισβητεί την πιστότητα και την ορθότητα, θεωρώντας ότι ο άνθρωπος είναι μερικώς ανίκανος στο να αποκτήσει έγκυρη και σωστή γνώση, διότι γίνεται ασυνείδητα θύμα των αισθήσεών του. Σχηματίζει μια ψευδή αντίληψη για τον κόσμο που τον περιβάλλει και δημιουργεί γνώσεις που δεν μπορούν να έχουν γερά θεμέλια. Με άλλα λόγια ο σκεπτικισμός αντιτίθεται στον εμπειρισμό και τη φαινομενολογική απόκτηση της γνώσης, αφού δε θεωρεί τα ανθρώπινα αισθητήρια ικανά να συλλάβουν το σύνολο της πραγματικότητας.

Ο ορθολογισμός (ή ρασιοναλισμός) είναι η συνολική φιλοσοφική κατεύθυνση που αποδέχεται ως γνώμονα και αφετηρία της γνώσεως τη λογική σκέψη. Σύμφωνα με τους ορθολογιστές φιλοσόφους, η γνώση μας για τον κόσμο προέρχεται κυρίως από τον ίδιο τον ορθό λόγο και τα βασικά του στοιχεία, που μπορούν να αναζητηθούν στο νου

* Ο όρος δεν πρέπει να συγχέεται με τον αντίστοιχο όρο της πληροφορικής, ο οποίος αναλύεται παρακάτω στο κεφάλαιο Βασικές έννοιες ψηφιακού πολιτισμού.

μας και όχι από την εμπειρία, η οποία, όπως πρεσβεύουν και οι σκεπτικιστές, μπορεί να μας παραπλανήσει.

Στην πράξη οι απόψεις αυτές δεν αποκλείονται αμοιβαία, αφού για παράδειγμα η φιλοσοφία της επιστήμης είναι και ορθολογιστική και εμπειρική. Σήμερα, η επιστήμη προχωρά χρησιμοποιώντας τόσο την παρατήρηση και τη συλλογή δεδομένων από τον φυσικό κόσμο με διάφορα αισθητήρια όργανα, που ξεπερνούν τις ανθρώπινες αισθήσεις, όσο και τη λογική - και πολλές φορές τη φαντασία - προκειμένου να επεξεργαστεί μεγέθη που ξεπερνούν τον αντιληπτό κόσμο.

Στωικισμός

Ο Στωικισμός είναι φιλοσοφική σχολή των Ελληνιστικών και Ρωμαϊκών χρόνων (300 ΠΚΕ - περίπου 250 ΚΕ), η οποία ιδρύθηκε στην Αθήνα από τον Ζήνωνα τον Κιπέα με κέντρο την Ποικίλη Στοά, από όπου και πήρε το όνομά της. Κατά τους Στωικούς, η ανθρώπινη φύση είναι τμήμα της παγκόσμιας φύσης, η οποία καθοδηγείται και κυβερνάται από τον συμπαντικό νόμο της Λογικής. Σύμφωνα με τον στωικισμό, καθήκον του ανθρώπου είναι να θέσει τον εαυτό του σε αρμονία με το Σύμπαν, το οποίο, ως λογικό και αγαθό, του μεταφέρει τις ιδιότητές του. Με το να βλέπει κανείς τους άλλους για το υποτιθέμενο ατομικό του συμφέρον, υπονομεύει κατ' ουσίαν την ίδια του την φύση. Ο στωικός δεν αρνείται τον κόσμο των θνητών πραγμάτων, ούτε όμως και εξαρτάται από αυτόν, απλώς ζει ατάραχα μέσα του και σε αντίθεση προς την απόσυρση των επικουρείων, συμμετέχει σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής (π.χ. πολιτική, οικογένεια, κ.λπ.).

Επικουρισμός

Ο Επίκουρος του Νεοκλέους ο Γαργήτιος (Σάμος, 341 - Αθήνα, 270) είχε τη δική του φιλοσοφική σχολή, τον Κήπο του Επικούρου, η οποία θεωρείται από τις πιο γνωστές σχολές της ελληνικής φιλοσοφίας. Ο Επίκουρος και η θεωρία του στρέφονται σε έναν ηθικολογικό χαρακτήρα της φιλοσοφίας. Στόχος του ήταν η αναζήτηση των αιτιών της ανθρώπινης δυστυχίας και των εσφαλμένων δοξασιών που την προκαλούν, όπως για παράδειγμα η δεισιδαιμονία, ώστε να υπάρξει η αντιπρόταση για την προοπτική μιας ευχάριστης ζωής (ΖΗΝ ΗΔΕΩΣ), που για την επίτευξή της ο Επίκουρος προσέφερε ξεκάθαρους φιλοσοφικές συμβουλές. Το ζην ηδέως επιτυγχάνεται με την απουσία του πόνου και φόβου και με τη βίωση μιας ζωής αυτάρκους, περιβαλλόμενης από φίλους. Βασικές αρχές της διδασκαλίας του είναι οι εξής:

- με τον θάνατο έρχεται το τέλος όχι μόνο του σώματος, αλλά και της ψυχής
- οι θεοί (οι οποίοι βέβαια υπάρχουν) δεν επιβραβεύουν ή τιμωρούν τους ανθρώπους και γενικώς δεν ασχολούνται καθόλου με αυτούς
- το σύμπαν είναι άπειρο και αιώνιο
- τα γενόμενα στον κόσμο συμβαίνουν τελικά με βάση τις κινήσεις και τις αλληλεπιδράσεις των ατόμων, που διακινούνται στον κενό χώρο.

Η διδασκαλία του περί ηδονής, που παρενοήθηκε ή διαστρεβλώθηκε επίτηδες από μερικούς, έδωσαν αφορμή, ιδιαίτερα στους στωικούς, να διαβάλουν τόσο τον ίδιο όσο και τη φιλοσοφία του, ενώ αργότερα ο Επίκουρος και οι οπαδοί του παρουσιάστηκαν από τους χριστιανούς λόγιους ως κήρυκες και υποδείγματα ακολασίας.

Σχολαστικισμός

Σχολαστικισμός ονομάζεται το φιλοσοφικό ρεύμα, το οποίο αποσκοπούσε στη συμφιλίωση της φιλοσοφίας, που αναπτύχθηκε από τους αρχαίους κλασικούς φιλοσόφους, όπως ο Αριστοτέλης και ο Πλάτωνας, με την μεσαιωνική θεολογία και, γενικότερα, στην ερμηνεία των φυσικών φαινομένων με βάση τις χριστιανικές αρχές. Καλλιεργήθηκε κυρίως από Ρωμαιοκαθολικούς μοναχούς. Η φιλοσοφική αυτή μέθοδος αντίληψης των πραγμάτων διδασκόταν από καθηγητές των μεσαιωνικών πανεπιστημίων από τον 12ο ως τον 14ο αιώνα. Η μη ρεαλιστική αντιμετώπιση της πραγματικότητας οδήγησε σταδιακά τον σχολαστικισμό σε παρακμή.

Ανθρωπισμός – Διαφωτισμός

Με τον όρο ανθρωπισμό εννοούμε τη στάση ζωής, που βασίζεται στην επιστημονική μέθοδο για να κατανοήσει τη λειτουργία του σύμπαντος, απορρίπτει την ιδέα του υπερφυσικού και της μετά θάνατον ζωής και υπερασπίζεται την ικανότητα του ανθρώπου να λαμβάνει ηθικές αποφάσεις, που βασίζονται στη λογική, την ενσυναίσθηση, στο ενδιαφέρον για τον συνάνθρωπο και στη φιλοδοξία του προς το γενικότερο καλό της ανθρωπότητας. Η έννοια του ανθρωπισμού μπορεί ακόμα να οριστεί ως φιλοσοφική στάση, η οποία θεωρεί τον άνθρωπο κέντρο του κόσμου και κεντρική αξία της, μια αντίληψη που πρεσβεύει ότι ο άνθρωπος πρέπει να είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της κοινωνίας και του πολιτισμού και κριτήριο της προόδου σε κάθε τομέα οφείλει να είναι η ελευθερία του και η ποιότητα της ζωής του και οι τρόποι συμπεριφοράς που (πρέπει να) επιδεικνύει ο άνθρωπος στον συνάνθρωπό του.

Ο Αναγεννησιακός Ανθρωπισμός ή Ουμανισμός υπήρξε πνευματικό ρεύμα στο τέλος του Μεσαίωνα. Στόχευε στην πολιτιστική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Θεοφοβικού μοντέλου που επικρατούσε ως τότε. Χαρακτηρίζεται από την επιστροφή στα αρχαία κείμενα, ως ένα μοντέλο ζωής, γραφής και σκέψης.

Ο Διαφωτισμός αποτελεί σημαντικό πνευματικό κίνημα, που τοποθετείται στα τέλη του 17ου αιώνα και στις αρχές του 18ου, το οποίο οι ίδιοι οι Γάλλοι Διαφωτιστές αποκάλεσαν «Siècle des lumières» (αιώνα του φωτός), θεωρώντας εαυτούς φωτοδότες. Οι διαφωτιστές πρέσβευαν τον ορθολογισμό και την πίστη στην πρόοδο, αξιώνοντας αλλαγές σε όλες τις πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας, στους πολιτικοκοινωνικούς θεσμούς, την οικονομία, την εκπαίδευση και τη θρησκεία. Τάχθηκαν υπέρ της ατομικής ελευθερίας και εναντίον της τυραννικής διακυβέρνησης και της καταπίεσης που ασκούσε η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Βασικός φορέας των νέων ιδεών που έφερε ο Διαφωτισμός ήταν η ανερχόμενη αστική τάξη που μέχρι εκείνη την εποχή παρέμενε αποκλεισμένη από το σύστημα της απολυταρχίας. Το κίνημα του Διαφωτισμού ξεχωρίζει από όλα τα προηγούμενα κινήματα διανοουμένων από τον αποδέκτη του: το ευρύ κοινό. Η πρόοδος του αλφαριθμητισμού και της μάθησης επέτρεψαν στο ευρύ κοινό, τον λαό γενικότερα, να δημιουργήσει μια γνώμη, μία κοινή γνώμη. Οι πολιτικές και φιλοσοφικές συζητήσεις υπερβαίνουν τα μέχρι τότε στενά όρια του κύκλου των συγγραφέων και των ανθρώπων των γραμμάτων και γίνονται πλέον υπόθεση και του λαού.

Υπαρξισμός – υποκειμενισμός

Ο υπαρξισμός ως ρεύμα είναι μια από τις φιλοσοφικές επαναστάσεις του εικοστού αιώνα. Οι θεωρητικοί του υπαρξισμού αμφισβητούσαν την εγκυρότητα όλων των θεωριών και των συστημάτων, που είχαν διαμορφωθεί στο πλαίσιο της παραδοσιακής φιλοσοφίας και εισηγούνταν, βασιζόμενοι στο *cogito ergo sum* (σκέφτομαι άρα υπάρχω) του Καρτέσιου, ένα νέο ξεκίνημα με βάση τις δικές τους απόψεις. Το ευρύτερο πλαίσιο του φιλοσοφικού στοχασμού των υπαρξιστών ήταν η άρνησή τους στη φιλοσοφία, ως αντικειμενική και θεωρητική επιστήμη και η θεώρηση ότι η φιλοσοφία είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την ανθρώπινη ύπαρξη. Ειδικά, επίκεντρο ενδιαφέροντος του υπαρξισμού δεν ήταν πράγματα, ιδέες ή έννοιες αλλά ο άνθρωπος ως μοναδική και ανεπανάληπτη ύπαρξη.

Σε άμεση συνάρτηση με τον υπαρξισμό, ο υποκειμενισμός πρεσβεύει ότι «η δική μας νοητική δραστηριότητα είναι το μόνο αναμφισβήτητο γεγονός της εμπειρίας μας», αντί για κοινή ή κοινοτική, και ότι δεν υπάρχει εξωτερική ή αντικειμενική αλήθεια και δίνει προτεραιότητα στην υποκειμενική εμπειρία.

Στρουκτουραλισμός (δομισμός)

Με τον όρο δομισμός, ή στρουκτουραλισμός (εκ του αντίστοιχου αγγλικού και γαλλικού όρου), φέρεται μια κοινή θεωρία ανθρωπολογικών επιστημών με στόχο την ανάλυση των ανθρωπίνων πραγμάτων ως υποσύνολο ενός ευρύτερου συνόλου που αλληλοπροσδιορίζονται με βάση κάποιους κανόνες κατά την έννοια της δόμησης. Η έννοια του δομισμού άρχισε να εμφανίζεται περί τα μέσα του 20ου αιώνα σε τρεις βασικά επιστήμες: στη γλωσσολογία, στην ψυχολογία και στην ανθρωπολογία, από τις οποίες και μετεμφυτεύθηκε στις κοινωνικές επιστήμες.

Βασικό γνώρισμα του δομισμού είναι η έμφασή του σε καθολικές, αφηρημένες δομές κάτω από την επιφάνεια των πολιτισμικών και κοινωνικών φαινομένων, οι οποίες ρυθμίζουν μηχανιστικά τα τελευταία και τα αλληλοσυσχετίζουν συστηματικά. Έτσι ο δομισμός έρχεται σε αντίθεση με την ανθρωπιστική δυτική παράδοση και την υπαρξιστική φιλοσοφική σχολή των μέσων του 20ου αιώνα, όπου τοποθετείται αξία στην ελευθερία και στη βούληση του

ατομικού υποκειμένου να αποφασίζει αυτόνομα και να επηρεάζει τον κόσμο. Για τον δορισμό, το υποκείμενο σφρηλατείται από παρασκηιακές κοινωνικές δυνάμεις εκφραζόμενες διαμέσου των υπό εξέταση υποκειμένων δομών και συνιστά όχι αυτόνομη ουσία, αλλά αποτέλεσμα κοινωνικών πρακτικών. Η εύρεση και περιγραφή των εν λόγω αφηρημένων, βαθέων δομών είναι το κεντρικό ζήτημα μίας δομιστικής προσέγγισης σε ένα γνωστικό πεδίο, ενώ τα κύρια χαρακτηριστικά τους είναι η στατική τους φύση και η πλήρης διάκρισή τους τόσο από τις πραγματικές, υλικές και απτές οργανώσεις της πραγματικότητας, όσο και από τις φανταστικές, νοητές συλλήψεις της κουλτούρας.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 ωστόσο, ο δορισμός άρχισε να γίνεται στόχος κριτικής για τον ανιστορικό / συγχρονικό και άκαμπτο χαρακτήρα του. Το αποτέλεσμα ήταν η ανάδυση του μεταδορισμού, ο οποίος διατήρησε κάποια μόνο από τα χαρακτηριστικά του προκατόχου του και απέρριψε άλλα, ενώ τελικά αποτέλεσε κεντρικό στοιχείο του ευρύτερου μεταμοντερνισμού στη φιλοσοφία.

Αποδόμηση

Η αποδόμηση είναι όρος της φιλοσοφίας, της λογοτεχνικής κριτικής, και των κοινωνικών επιστημών. Η θεωρία της «αποδόμησης» ξεκίνησε ως μια κριτική της λογοτεχνίας που απορρίπτει τις προηγούμενες θέσεις των στρουκτουραλιστών, οι οποίοι υποστήριζαν την ύπαρξη σχέσης μεταξύ γλώσσας και νοήματος και μεταξύ κειμένου και αντικειμενικής πραγματικότητας. Μέσα από την λεπτομερή ανάγνωση κειμένων υποδεικνύει ότι κάθε δεδομένο κείμενο, αντί να είναι ένα ενωμένο όλον, έχει αδιάλλακτα αντιφατικά νοήματα. Παράλληλα επικεντρώνεται στην ασάφεια και στην αντίφαση στο νόημα και φιλοδοξεί να αποκαλύψει τα πολλαπλά επίπεδα αυτού στη γλώσσα. Η αποδόμηση είναι μια μέθοδος ανάγνωσης και ερμηνείας, κατά κύριο λόγο των γραπτών κειμένων που προϋποθέτει την υποψία ή και την καχυποψία απέναντι σε καθετί αυτόνομο. Η αποδόμηση μπορεί να οδηγήσει σε νέους τρόπους θεώρησης της πολιτισμικής, αλλά και της ατομικής ταυτότητας και αντιτίθεται επί της ουσίας στις μεγάλες και αμετάβλητες θεωρίες που πρεσβεύει ο δορισμός.

Νιχιλισμός – μηδενισμός

Ο μηδενισμός ή νιχιλισμός είναι φιλοσοφική κατεύθυνση που πρεσβεύει την ολοκληρωτική άρνηση κάθε θεωρητικής ή πρακτικής αξίας. Ο μηδενισμός απορρίπτει και αποδοκιμάζει το περιβάλλον του, το καταδικάζει απόλυτα, διαμαρτύρεται ή και επαναστατεί εναντίον του.

Μπορεί να διακριθεί στα παρακάτω είδη:

- Γνωσιολογικός ή θεωρητικός μηδενισμός, ο οποίος δεν παραδέχεται καμιά αλήθεια και ισοδυναμεί με τον απόλυτο σκεπτικισμό.
- Ηθικός μηδενισμός, που απορρίπτει τις ηθικές αξίες και ισοδυναμεί με τον αμοραλισμό.
- Μεταφυσικός μηδενισμός, που αρνείται την ύπαρξη νοήματος στη ζωή, την ύπαρξη του Θεού, λογικής τάξης στον κόσμο κτλπ.
- Κοινωνικός μηδενισμός, που απορρίπτει όλους τους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς.
- Ιστορικός μηδενισμός (στη φιλοσοφία της Ιστορίας), που υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει τελικός σκοπός ή νόημα στην ιστορική εξέλιξη και αν υπάρχει τελικός σκοπός, αυτός είναι η καταστροφή και το αδιέξοδο.

Τα φιλοσοφικά κινήματα που αναλύθηκαν αποτελούν φυσικά ένα μικρό μέρος του συνόλου. Ωστόσο, σκιαγραφούν την εξέλιξη βασικών φιλοσοφικών ιδέων και αναδεικνύει τη διαλεκτική τους σχέση. Έτσι, παρακολουθούμε τα δίπολα της εμπειρικής και της νοητικής σκέψης, της υποκειμενικής και αντικειμενικής φύσης των πραγμάτων, του συστήματος ή του νοήματος και της αντίστοιχης απουσίας τους. Είναι προφανές ότι η φιλοσοφία όντας η ίδια ένα πλαίσιο σκέψης, δράσης και δημιουργίας επηρεάζει άμεσα το πολιτιστικό πλαίσιο μίας κοινωνίας σε όλο το φάσμα των ατομικών και συλλογικών της εκφάνσεων.

Τέχνη

Σε αντίθεση με τη Θρησκεία και τη φιλοσοφία, που θέλουν να έχουν ξεκάθαρες γραμμές και στοχεύσεις, η τέχνη αποτελεί ένα πιο ελεύθερο τρόπο προσέγγισης του υλικού και άυλου κόσμου. Τα όσα θέλει να πει ένα έργο τέχνης, είτε πρόκειται για μία ζωγραφιά, ένα ποίημα, ένα θεατρικό έργο, ένα γλυπτό ή μία κινηματογραφική ταινία δεν αποτελούν μονοσήμαντες αλήθειες, αλλά ένα δίκτυο νοημάτων, σκέψεων και εκφραστικών μεθοδολογικών εργαλείων, που αναπτύσσονται σε πολλά επίπεδα. Για αυτό και η ερμηνεία τους είναι στην πλειονότητα των περιπτώσεων δύσκολη και για πολλούς εξ' ορισμού ανεπαρκής. Προκειμένου, ωστόσο, να γίνει αυτή η ερμηνεία πιο εύκολη και πιο αποτελεσματική, έχουμε ξεχωρίσει ρεύματα ή κινήματα που συγκεντρώνουν κοινά χαρακτηριστικά και αναλύοντάς τα στο εκάστοτε πολιτισμικό πλαίσιο, προσπαθούμε να αναγνωρίσουμε το τρόπο που η τέχνη επηρεάστηκε ή επηρέασε την ανθρώπινη σκέψη και δράση. Για άλλη μια φορά θα πρέπει, βέβαια, εδώ να επισημανθεί ότι η κατηγοριοποίησή τους είναι εργαλεία της πολιτισμικής θεωρίας και τα όρια και η φύση του περιεχομένου τους είναι σε κάποιο βαθμό ρευστά και δυσδιάκριτα.

Μπαρόκ

Με τον όρο Μπαρόκ (Baroque) αναφερόμαστε είτε στην ιστορική περίοδο 1600 - 1750 που ακολούθησε την Αναγέννηση (ειδικότερα τον Μανιερισμό), είτε στο συγκεκριμένο καλλιτεχνικό ύφος που διαμορφώθηκε την περίοδο αυτή. Το ύφος του Μπαρόκ αποτέλεσε ένα νέο τρόπο έκφρασης που γεννήθηκε στη Ρώμη της Ιταλίας, απ' όπου εξαπλώθηκε σχεδόν σε ολόκληρη την Ευρώπη. Χαρακτηρίστηκε από ένα έντονο δραματικό και συναισθηματικό στοιχείο, ενώ εφαρμόστηκε κυρίως στην αρχιτεκτονική, τη γλυπτική και τη μουσική, αλλά συναντάται παράλληλα και στη λογοτεχνία ή τη ζωγραφική.

Σκοπός του μπαρόκ είναι πρωτίστως να εντυπωσιάσει καθώς και να εξυψώσει τον άνθρωπο μέσα από τα πάθη και τα συναισθήματά του. Σε αντίθεση με τις ιδεολογικές αρχές του ρομαντικού κινήματος, ο άνθρωπος δεν εκλαμβάνεται ως μονάδα, αλλά ως μέρος ενός συνόλου. Σε αντίθεση, επίσης, με το αναγεννησιακό ύφος που βασίστηκε κυρίως στη λογική, το ύφος του μπαρόκ απευθύνεται περισσότερο στο συναίσθημα. Παράλληλα χαρακτηρίζεται σχεδόν σε όλες τις καλλιτεχνικές εκφάνσεις του από ένα αίσθημα δέους και μεγαλείου, καθώς και μια υπερβολή στη διακόσμηση και την πολυτέλεια που αναδεικνύουν ένα επιβλητικό και πομπώδες ύφος. Τα κυριότερα μέσα που χρησιμοποίησε στις εικαστικές τέχνες είναι οι καμπύλες γραμμές, οι πολύπλοκοι διαπλεκόμενοι όγκοι, η αυστηρή ιεράρχηση των χώρων, η απόδοση της κίνησης, η εκμετάλλευση του φωτός και η δημιουργία έντονων αντιθέσεων είτε με τη μορφή εσοχών στην αρχιτεκτονική, είτε μέσω έντονων φωτοσκιάσεων στη ζωγραφική.

Η επιτυχία του Μπαρόκ οφείλεται σε ένα μεγάλο βαθμό και στην στήριξη της Καθολικής εκκλησίας, η οποία χρησιμοποίησε την τεχνοτροπία του και το δραματικό του ύφος για την αναπαράσταση πολλών Θρησκευτικών Θεμάτων, που προκαλούσαν την συναισθηματική συμμετοχή του θεατή. Επιπλέον, η αριστοκρατία της εποχής και η βασιλική εξουσία ευνοήθηκε από το επιβλητικό ύφος του μπαρόκ για την κατασκευή ανάλογων κτιρίων ή παλατιών που ενίσχυαν το κύρος της.

Κλασικισμός

Ο κλασικισμός είναι ένα πολιτισμικό, αισθητικό και καλλιτεχνικό κίνημα Ευρώπης του 17ου και 18ου αιώνα. Γνώρισε μεγάλη άνθηση κατά τον 18ο αιώνα και εκφράστηκε σε όλες τις μορφές της τέχνης: την αρχιτεκτονική, τη μουσική, τη ζωγραφική και τη λογοτεχνία (κυρίως τη θεατρική). Αντικατέστησε το μπαρόκ και έδωσε τη θέση του στον ρομαντισμό, πριν γνωρίσει μία νέα άνθηση με τον νεοκλασικισμό.

Ο πρώτος σκοπός αυτού του ρεύματος ήταν να δημιουργήσει αρμονία ανάμεσα στα κείμενα και στα γραπτά. Εκείνη την εποχή οι συγγραφείς έπρεπε να ανταποκρίνονται σε αυστηρούς κανόνες, καθώς ο κλασικισμός έφτασε στο απόγειό του κατά τη διάρκεια της Βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΔ', του "Βασιλιά-Ήλιου", και αυτή η λογοτεχνία είχε ως απώτερο στόχο να δοξάσει τη Βασιλεία και τον Βασιλιά τον ίδιο. Έτσι συναντά κανείς το πρότυπο ενός

σωστού και τίμιου ανθρώπου, όπως ακριβώς θα παρουσιαζόταν στη βασιλική αυλή. Μια στροφή προς τα κείμενα της αρχαιότητας (αρχαιοελληνικά, ρωμαϊκά) λαμβάνει χώρα στην κλασική λογοτεχνία και κυρίως στη θεατρική λογοτεχνία. Το θέατρο επανέρχεται στη μόδα, μετά από μια παρακμή από το τέλος του 18ου αιώνα. Το κλασικό θέατρο θα πρέπει να ανταποκρίνεται, όπως και η λογοτεχνία, σε συγκεκριμένους κανόνες, να μπορεί να τραβήξει την προσοχή του θεατή και να έχει ομαλή πλοκή. Αυτοί οι κανόνες σκόπευαν να μην κουράζουν τους θεατές με αχρείαστες λεπτομέρειες, όπως ο τόπος ή η χρονολογία, και έτσι να αφήνουν τον θεατή να συγκεντρωθεί στην πλοκή. Επίσης δεν θα έπρεπε να υπάρχουν σοκαριστικές σκηνές και σκηνές βίας. Οποιοσδήποτε τέτοιες σκηνές (αυτοκτονία, θάνατος) θα έπρεπε να συμβαίνουν έξω από την σκηνή.

Ρομαντισμός

Ο Ρομαντισμός αποτελεί καλλιτεχνικό κίνημα που αναπτύχθηκε στα τέλη του 18ου αιώνα στη Δυτική Ευρώπη. Κύριο χαρακτηριστικό του ρομαντισμού αποτελεί η έμφαση στην πρόκληση ισχυρής συγκίνησης μέσω της τέχνης καθώς και η μεγαλύτερη ελευθερία στη φόρμα, σε σχέση με τις περισσότερο κλασικές αντιλήψεις. Στον ρομαντισμό, κυρίαρχο στοιχείο είναι η έμφαση στο συναίσθημα όχι τόσο εναντίον της λογικής, όσο εναντίον της μονόπλευρης κυριαρχίας της λογικής. Το συναίσθημα, η φαντασία, ο λυρισμός αντιτίθενται στην λογική και στην πεζότητα. Το χρώμα είναι πλούσιο, το περίγραμμα αδυνατίζει, η σύνθεση γεμίζει κίνηση και ενέργεια και οι πινελιές είναι ελεύθερες. Οι έντονες και αντιθετικές κινήσεις, οι δραματικές φωτοσκιάσεις, είναι από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της τέχνης αυτής και θυμίζουν σε μεγάλο βαθμό την τέχνη του μπαρόκ. Η ρομαντική μουσική στοχεύει να προκαλέσει τη συγκίνηση και μια περισσότερο ονειρική ατμόσφαιρα.

Ρεαλισμός

Ο Ρεαλισμός στις τέχνες είναι μια προσπάθεια απεικόνισης ενός θέματος με πραγματικά χαρακτηριστικά χωρίς τεχνητές ή καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, που μπορεί να περιλαμβάνουν τα στοιχεία του απίθανου ή του εξωπραγματικού. Σαν καλλιτεχνικό κίνημα ήταν μια αντίδραση στο κίνημα του Ρομαντισμού. Στις εικαστικές τέχνες, ο ρεαλισμός αφορά την ακριβή απεικόνιση των μορφών της ζωής, τις προοπτικές και τις λεπτομέρειες του φωτός και του χρώματος.

Ως κίνημα και στυλ, ωστόσο, πρέπει να διαχωριστεί από τον όρο «ρεαλισμό» ο οποίος περιγράφει την ακριβή, λεπτομερή και συγκεκριμένη αναπαράσταση στην τέχνη της οπτικής εμφάνισης τοπίων ή αντικειμένων. Ουσιαστικά είναι η επιλογή και η μεταχείριση του θέματος που καθορίζουν τον Ρεαλισμό σαν κίνημα στη ζωγραφική παρά η προσεκτική απεικόνιση των οπτικών ερεθισμάτων. Τα ρεαλιστικά έργα μπορεί να δίνουν έμφαση σε άσχημες ή νοσηρές πτυχές θεμάτων, όπως για παράδειγμα τα έργα του κοινωνικού ρεαλισμού ή του θρησκευτισμού. Γενικά, οι Ρεαλιστές απεικόνιζαν καθημερινά θέματα και καταστάσεις της σύγχρονης ζωής, καθώς και ανθρώπους όλων των κοινωνικών τάξεων. Συγχρόνως, ο Κλασικός ιδεαλισμός και ο Ρομαντικός συναισθηματισμός και το δράμα αποφεύγονταν, ενώ οτιδήποτε άσχημο δεν ωραιοποιούνταν ή εξομαλύνονταν. Ο Κοινωνικός ρεαλισμός δίνει έμφαση στην απεικόνιση της εργατικής τάξης και της συμπεριφέρεται με την ίδια σοβαρότητα όπως σε άλλες κοινωνικές τάξεις στην τέχνη αποδιώχνοντας στοιχεία ηρωισμού ή συναισθηματισμού.

Συμβολισμός

Ο Συμβολισμός αποτελεί καλλιτεχνικό ρεύμα που αναπτύχθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα ως μια αντίδραση απέναντι στον Νατουραλισμό και τον Ρεαλισμό, ρεύματα που προηγήθηκαν χρονικά και που προσπάθησαν να συλλάβουν την πραγματικότητα με πιστό τρόπο. Ο συμβολισμός από την πλευρά του αντιπαρέβαλε την πνευματικότητα, τη φαντασία και το όνειρο ως αναπόσπαστο μέρος της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Οι συμβολιστές πίστευαν πως σκοπός της τέχνης είναι να συλλάβει και να εκφράσει περισσότερο απόλυτες αλήθειες, τις οποίες

μπορεί να προσεγγίσει με έμμεσους τρόπους. Για αυτό το λόγο, έγραφαν με μεταφορικό τρόπο και χρησιμοποιώντας εικόνες και αντικείμενα με συμβολική έννοια. Έντονο ήταν και το μεταφυσικό ή μυστικιστικό στοιχείο. Ο θάνατος, μυθολογικά αλλά και δραματικά στοιχεία ήταν έντονα στη θεματολογία των συμβολιστών. Ο συμβολισμός ήταν εχθρικός απέναντι στις σαφείς διακηρύξεις, τις ρητορείες και τον ψεύτικο συναισθηματισμό, ενώ στόχος του ήταν “να ντύσει το ιδεατό σε μια αντιληπτή μορφή”, μέσω των συμβόλων. Για τους συμβολιστές, καθημερινά θέματα ή φυσικά τοπία αντιμετωπίζονται ως επιφανειακές αναπαραστάσεις αρχέγονων και βαθύτερων ιδανικών.

Φωβισμός

Ο Φωβισμός (γαλλικά: Fauvisme) αποτελεί καλλιτεχνικό ρεύμα της μοντέρνας τέχνης, στη ζωγραφική. Τοποθετείται χρονικά την περίοδο 1905-1908. Το κίνημα του φωβισμού αναπτύχθηκε στη Γαλλία και ενώ είχε πολύ μικρή διάρκεια ζωής, θεωρείται ένα από τα πρώτα επαναστατικά κινήματα στη ζωγραφική και με σημαντικό αντίκτυπο στην εξέλιξη της τέχνης του 20ού αιώνα. Η έννοια φωβισμός προέρχεται από τη γαλλική λέξη -fauve που μπορεί να μεταφραστεί άγριο θηρίο (χρησιμοποιείται πολλές φορές για να δηλώσει και τα αιλουροειδή) και δεν θα έπρεπε να συγχέεται με την ελληνική λέξη -φόβος. Αντιπροσωπεύει τη ζωηρή και χαρούμενη έκρηξη μιας τέχνης συνώνυμης με τη νεότητα, από καλλιτέχνες παθιασμένους για τον κόσμο και πρόθυμους να μεταφέρουν στον μουσαμά ένα ισχυρό φορτίο αισθήσεων, που υλοποιούνται με το χρώμα. Ο φωβισμός ως καλλιτεχνική τάση, βασίστηκε σε μία χαρακτηριστική ρήση του Πωλ Γκωγκέν σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε, αν ένας καλλιτέχνης φαντάζεται τα φύλλα των δέντρων να είναι κίτρινα, να τα ζωγραφίζει κατά αυτό τον τρόπο. Τα έργα που ανήκουν στο ρεύμα του φωβισμού χαρακτηρίζονται από έντονα χρώματα, συχνά σκοτεινά και με έντονες αντιθέσεις, με έμφαση στο κόκκινο χρώμα και απλές γραμμές, πολλές φορές ελαφρά παραμορφωμένες.

Ιμπρεσιονισμός

Ο ιμπρεσιονισμός είναι καλλιτεχνικό ρεύμα που αναπτύχθηκε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Αν και αρχικά καλλιεργήθηκε στο χώρο της ζωγραφικής, επηρέασε τόσο τη λογοτεχνία όσο και τη μουσική. Κύριο χαρακτηριστικό του ιμπρεσιονισμού στη ζωγραφική είναι τα ζωντανά χρώματα (κυρίως με χρήση των βασικών χρωμάτων), οι συνθέσεις σε εξωτερικούς χώρους, συχνά υπό ασυνήθιστες οπτικές γωνίες και η έμφαση στην αναπαράσταση του φωτός. Οι ιμπρεσιονιστές ζωγράφοι θέλησαν να αποτυπώσουν την άμεση εντύπωση (impression) που προκαλεί ένα αντικείμενο ή μια καθημερινή εικόνα.

Ο ιμπρεσιονισμός στη ζωγραφική χαρακτηρίζεται από τις παρακάτω βασικές τεχνικές:

- Μικρές και συχνά εμφανείς πινελιές που δημιουργούν ένα χαρακτηριστικά παχύ στρώμα μπογιάς στον καμβά. Με αυτό τον τρόπο δεν μπορούν να αποτυπωθούν πολλές λεπτομέρειες του θέματος αλλά γενικά χαρακτηριστικά του.
- Χρήση κυρίως των βασικών χρωμάτων, με μικρή ανάμειξη μεταξύ τους (η διαδικασία της ανάμειξης αυτής γίνεται από τον ίδιο τον θεατή του έργου).
- Σπάνια χρήση του μαύρου χρώματος, μόνο στις περιπτώσεις που αποτελεί μέρος του θέματος. Οι ιμπρεσιονιστές δεν χρησιμοποιούσαν το μαύρο χρώμα προκειμένου να επιτύχουν σκιάσεις ούτε το αναμείγνυαν με τα βασικά χρώματα.
- Απουσία διαδοχικών επιστρώσεων χρώματος. Οι ιμπρεσιονιστές ζωγράφιζαν πιο γρήγορα, χωρίς να περιμένουν απαραίτητα το χρώμα να στεγνώσει.
- Έμφαση στον τρόπο που το φως ανακλάται πάνω στα αντικείμενα, αποτύπωση του θέματος με ένα είδος επιστημονικού ενδιαφέροντος.
- Ζωγραφική κυρίως σε ανοιχτούς χώρους, συνήθως με φωτεινά και έντονα χρώματα.
- Θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι τεχνικές αυτές συναντώνται και σε προγενέστερους ζωγράφους, όμως οι ιμπρεσιονιστές τις χρησιμοποίησαν συστηματικά.

Εξπρεσιονισμός

Ο Εξπρεσιονισμός αποτελεί καλλιτεχνικό κίνημα της μοντέρνας τέχνης που αναπτύχθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα, περίπου την περίοδο 1905 -1940 και κυρίως στον χώρο της ζωγραφικής. Η κλασική φάση του εξπρεσιονιστικού κινήματος εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη.

Βασικό χαρακτηριστικό των εξπρεσιονιστών καλλιτεχνών ήταν η τάση να παραμορφώνουν την πραγματικότητα στα έργα τους, αδιαφορώντας απέναντι σε μια πιστή και αντικειμενική αναπαράσταση της. Συχνά ο εξπρεσιονισμός διακρίνεται και από μια έντονη συναισθηματική αγκυρία, χαρακτηριστικά μάλιστα μπορούμε να πούμε πως ελάχιστα εξπρεσιονιστικά έργα έχουν χαρούμενη διάθεση. Ένας εξπρεσιονιστής επιθυμεί πάνω από όλα να εκφράσει τον εαυτό του. Αυτή η στάση του εξπρεσιονισμού ήταν ασφαλώς αντίθετη στις αξίες των ιμπρεσιονιστών, οι οποίοι επεδίωκαν μια αντικειμενική αναπαράσταση της πραγματικότητας. Για τους Εξπρεσιονιστές, το χρώμα αποτελούσε ένα σημαντικό μέσο έκφρασης από μόνο του, χωρίς απαραίτητα την ανάγκη ενός αντικειμένου.

Πέρα από τη ζωγραφική, ο εξπρεσιονισμός θεωρείται πως μπορεί να παρατηρηθεί και σε άλλες μορφές της τέχνης, όπως η λογοτεχνία και η μουσική, όπου οι συνθέτες ζέφυγαν από την παραδοσική τονική σύνθεση προσθέτοντας και μη-τονικά στοιχεία (atonal), αλλά και στον κινηματογράφο.

Φουτουρισμός

Ο Φουτουρισμός ήταν λογοτεχνικό, καλλιτεχνικό και ουτοπικό κίνημα του 20ού αιώνα. Θεωρείται κυρίως ιταλική σχολή στο χώρο της λογοτεχνίας και της τέχνης, που ωστόσο υιοθετήθηκε και από καλλιτέχνες άλλων χωρών, ειδικότερα της Ρωσίας. Ο Φουτουρισμός αναπτύχθηκε σχεδόν σε όλες της μορφές της τέχνης, τη ζωγραφική, τη γλυπτική, την ποίηση, τη μουσική, το θέατρο αλλά και στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Τοποθετείται χρονικά την περίοδο 1909-1920. Οι Φουτουριστές εισήγαγαν κάθε νέο μέσο στην καλλιτεχνική έκφραση και χαιρέτησαν τα νέα τεχνολογικά μέσα της εποχής ως ένα θρίαμβο του ανθρώπου απέναντι στη φύση. Αντιτάχθηκαν στο Ρομαντισμό, τις παλιές τεχντροπίες, την παράδοση, την ηθική, την αρχαιολογία, τα μουσεία, τις Βιβλιοθήκες κλπ. και ύμνησαν την ταχύτητα και τις βιομηχανικές πόλεις. Κατά την έκφρασή τους: «ένα αυτοκίνητο... είναι ωραιότερο από τη Νίκη της Σαμοθράκης». Γενικά ο Φουτουρισμός στο πεδίο της ζωγραφικής και της γλυπτικής επιχειρεί να αποδώσει ακαριαία εντυπώσεις και αισθήματα παρελθόντος, στο παρόν και το μέλλον με αποτέλεσμα την άνευ συνοχής εμφάνιση αντικειμένων σε τεμαχισμό, διαμελισμό και σε πλήρη σύγχυση. Ο Φουτουρισμός επηρέασε σημαντικά πολλά από τα σύγχρονα καλλιτεχνικά ρεύματα και ειδικότερα τον ρώσικο Κονστρουκτιβισμό, το Ντανταϊσμό και τον Υπερρεαλισμό.

Κυβισμός

Ο κυβισμός είναι καλλιτεχνικό ρεύμα της ζωγραφικής και της γλυπτικής στην Ευρώπη του 20ού αιώνα. Ο κυβισμός είναι η παρατήρηση ενός θέματος από διάφορες πλευρές ταυτόχρονα. Ο καλλιτέχνης μετακινείται γύρω από ένα αντικείμενο για να το παρατηρήσει από όλες τις μεριές του, οι οποίες θα συγχωνευτούν σε μία εικόνα.

Δύο βασικά ρεύματα του κυβισμού είναι:

- Ο αναλυτικός κυβισμός, στον οποίο το αντικείμενο απεικονίζεται απ' όλες τις πλευρές του, οι οποίες παρουσιάζονται ως μικρές επιφάνειες. Το χαρακτηριστικό του είναι ότι η παλέτα των χρωμάτων είναι πολύ περιορισμένη (γκρι, καφέ, πράσινο, μπλε σκούρο). Αντίθετα, ο φωτισμός παίζει πολύ σημαντικό ρόλο και μοιράζεται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε σχήμα.
- Ο συνθετικός κυβισμός, ο οποίος χαρακτηρίζεται από την επιστροφή των έντονων χρωμάτων και από τη χρησιμοποίηση της τεχνικής των κολάζ. Ο ζωγράφος επιλέγει με προσοχή τις πλευρές του αντικειμένου που θα προβάλει στον πίνακα (σε αντίθεση με τον αναλυτικό κυβισμό στον οποίο δεν υπάρχει επιλογή).

Ντανταϊσμός

Μέχρι σήμερα δεν υπάρχει βεβαιότητα σχετικά ούτε με το ποιος ανακάλυψε την ονομασία Νταντά, ούτε με την ακριβή προέλευση του όρου. Ο Ντανταϊσμός ή Νταντά (Dada) ήταν ένα καλλιτεχνικό κίνημα αισθητικής αναρχίας που αναπτύχθηκε μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο στις εικαστικές τέχνες καθώς και στη λογοτεχνία (κυρίως στην ποίηση), το θέατρο και την γραφιστική. Μεταξύ άλλων, το κίνημα ήταν και μια διαμαρτυρία ενάντια στη βαρβαρότητα του πολέμου και αυτού που οι Ντανταϊστές πίστευαν ότι ήταν μια καταπιεστική διανοητική αγκύλωση, τόσο στην τέχνη όσο και στην καθημερινότητα. Ο Ντανταϊσμός χαρακτηρίζεται από εσκεμμένο παραλογισμό και απόρριψη των κυρίαρχων ιδανικών της τέχνης. Επηρέασε μεταγενέστερα κινήματα, κυρίως τον σουρεαλισμό, που ουσιαστικά ήταν η μετεξέλιξή του.

Υπερρεαλισμός (σουρεαλισμός)

Ο υπερρεαλισμός ή σουρεαλισμός, από τις γαλλικές λέξεις *sur* (επάνω, επί) και *réalisme* (ρεαλισμός, πραγματικότητα) όπου στα ελληνικά θα μπορούσε να αποδοθεί ως «πάνω ή πέρα από την πραγματικότητα», ήταν ένα κίνημα που αναπτύχθηκε κυρίως στο χώρο της λογοτεχνίας, αλλά εξελίχθηκε σε ένα ευρύτερο καλλιτεχνικό και πολιτικό ρεύμα. Στη φύση του επαναστατικό κίνημα, ο υπερρεαλισμός επίδιωσε πολλές ριζοσπαστικές αλλαγές στο χώρο της τέχνης αλλά και της σκέψης γενικότερα, ασκώντας επίδραση σε μεταγενέστερες γενιές καλλιτεχνών. Τα μέλη του αντέδρασαν σε αυτό, που οι ίδιοι ερμήνευαν ως μία βαθιά κρίση του Δυτικού πολιτισμού, προτείνοντας μία ευρύτερη αναθεώρηση των αξιών, σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης ζωής. Άλλωστε, πολλά μέλη του, πέρα από την καλλιτεχνική τους διάσταση, χαρακτηρίστηκαν και από έντονη πολιτική δράση.

Κατά τον Απολλιναίρ, ο οποίος εισήγαγε και τον όρο υπερρεαλισμός, αυτός δήλωνε τον αναλογικό τρόπο με τον οποίο μπορεί να αποδοθεί η πραγματικότητα. Όταν λόγου χάρη ο άνθρωπος θέλησε να μιμηθεί το βάδισμα δεν εφηύρε τα μηχανικά πόδια, αλλά τον τροχό. Με τον ίδιο τρόπο ερμήνευε τη συμπεριφορά του ποιητή, ο οποίος προκειμένου να μεταδώσει κάποιες ιδέες, δεν αντιγράφει τον κόσμο και τις καταστάσεις του στατικά και νατουραλιστικά, αλλά δυναμικά, με τρόπο αναλογικό και δημιουργική φαντασία.

Ως κύριο μέσο έκφρασης, τόσο στη λογοτεχνία όσο και στις εικαστικές τέχνες, οι σουρεαλιστές προέβαλαν τον «αυτοματισμό», επιδιώκοντας τη διερεύνηση του ασυνείδητου, την απελευθέρωση της φαντασίας «με την απουσία κάθε ελέγχου από τη λογική» και διακηρύττοντας τον απόλυτο μη κομφορμισμό. Ο υπερρεαλιστικός αυτοματισμός αποτελεί τη διαδικασία γραφής ή σχεδίασης κατά την οποία ο δημιουργός λειτουργεί αυθόρμητα, προβάλλοντας με αυτό τον τρόπο το ασυνείδητο, χωρίς κανένα στοιχείο αυτολογοκρισίας ή ηθικού και αισθητικού περιορισμού.

Αφηρημένη τέχνη

Με τον όρο αφηρημένη τέχνη αναφερόμαστε σε ένα μοντέρνο κίνημα στις εικαστικές τέχνες σύμφωνα με το οποίο αποκλείεται οποιαδήποτε αναφορά στην εξωτερική φυσική πραγματικότητα. Εναλλακτικά, μπορούμε να ορίσουμε ως αφηρημένη την μη παραστατική και μη αντικειμενική τέχνη.

Στις αρχές του 20ού αιώνα ο όρος χρησιμοποιήθηκε κατά κύριο λόγο ως αναφορά σε έργα του κυβισμού και του φουτουρισμού, τα οποία προσπάθησαν να περιγράψουν την πραγματικότητα, όχι όμως μέσω της μίμησης ή της πιστής αναπαράστασης των εξωτερικών χαρακτηριστικών της, αλλά με έναν αντισυμβατικό και αφηρημένο τρόπο μέσω των αμετάβλητων εγγενών ιδιοτήτων της. Η μοντέρνα τέχνη του 20ου αιώνα, με κυρίαρχο χαρακτηριστικό την άρνηση της αναπαράστασης του εξωτερικού κόσμου, δημιούργησε μη παραστατικά έργα, τα οποία ονομάζουμε Αφηρημένη Τέχνη.

Η αφηρημένη τέχνη είναι η τέχνη που δεν προσπαθεί να αναπαραστήσει μια ακριβή απεικόνιση μιας οπτικής πραγματικότητας, αλλά αντίθετα χρησιμοποιεί σχήματα, χρώματα και φόρμες για να επιτύχει το αποτέλεσμα της. Σε αντίθεση με τη σύγχρονη επιστήμη, η οποία αποκαλύπτει τον υλικό κόσμο και τη δομή του, ο ρόλος της τέχνης για

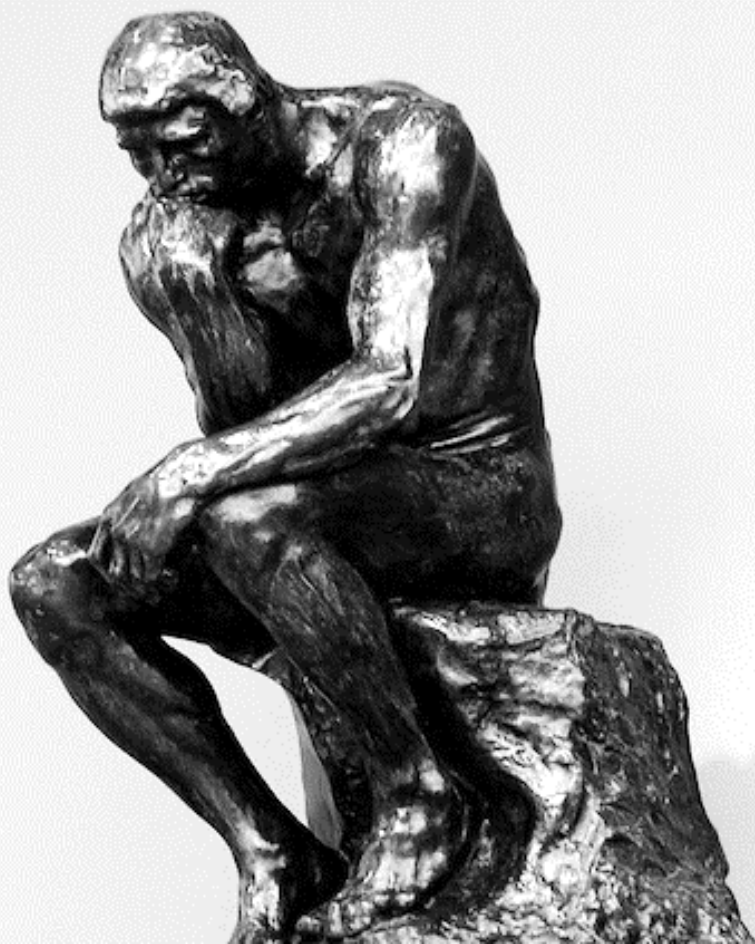
του καλλιτέχνη του ρεύματος αυτού είναι η ανάδειξη του πνευματικού του χαρακτήρα. Ιστορικά, σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας αφηρημένης αντίληψης γύρω από το καλλιτεχνικό έργο, θεωρείται πως διαδραμάτισε η ανάπτυξη της φωτογραφίας, καθώς κατέστησε σε ένα βαθμό περιττή την πιστή αντιγραφή των αντικειμένων στις υπόλοιπες εικαστικές τέχνες.

Ποπ αρτ

Ο όρος ποπ αρτ (Αγγλικά: Pop art, λαϊκή τέχνη) αναφέρεται στο καλλιτεχνικό κίνημα που αναπτύχθηκε αρχικά στη Μεγάλη Βρετανία και αργότερα στην Αμερική περί τα μέσα της δεκαετίας του '50. Μία από τις σημαντικότερες ίσως επιδράσεις της ποπ αρτ ήταν το γεγονός πως περιόρισε τη διάκριση ανάμεσα στις έννοιες της εμπορικής και υψηλής τέχνης. Από αρκετούς, ο ντανταϊσμός θεωρείται πρόδρομος της ποπ αρτ και σίγουρα αποτέλεσε ισχυρή επιρροή. Τα δύο κινήματα συνδέονται μεταξύ τους, κυρίως μέσω της κοινής διάθεσης να προκαλέσουν και να ανυψώσουν το καθημερινό και συνηθισμένο στη θέση του αντικειμένου της τέχνης.

Η ποπ-αρτ αντιλούσε την έμπνευσή της από τις εικόνες της καταναλωτικής κοινωνίας και της λαϊκής κουλτούρας. Κύρια χαρακτηριστικά της ποπ αρτ αισθητικής αποτέλεσαν ο αυθορμητισμός, η δημιουργική υπερβολή, η ανάλαφρη διάθεση, η σάτιρα, οι έντονες χρωματικές αντιθέσεις και εν γένει η απόρριψη του παραδοσιακού. Η ποπ αρτ υπηρέτησε την αποκαλούμενη μαζική κουλτούρα και συνδέθηκε με ένα είδος εμπορικής τέχνης, που απευθύνεται σε ένα ευρύ κοινό. Το φωτομοντάζ, το κολάζ και η συναρμολόγηση αποτέλεσαν συνηθισμένες μεθόδους της ποπ αρτ.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η Τέχνη είναι δύσκολο να οριστεί. Οι κατηγορίες που παρουσιάζονται εδώ αφενός δεν καλύπτουν όλο το ευρύ φάσμα της καλλιτεχνικής έκφρασης και αφετέρου δεν είναι σταθερές και αμετάβλητες αξίες, που μπορούν να ορίσουν καθαρά και στην ολότητά τους τα έργα τέχνης που περιλαμβάνουν. Αυτό που καταφέρνουμε χρησιμοποιώντας το μεθοδολογικό εργαλείο της τυπολογίας, της κατηγοριοποίησης δηλαδή, είναι να παίρνουμε μία ιδέα για την αλληλεπίδραση του έργου τέχνης και του καλλιτέχνη με το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον.

Επιστήμη

Ο όρος επιστήμη είναι πολυσήμαντος. Μπορεί να δηλώνει το οργανωμένο σώμα της εξακριβωμένης και τεκμηριωμένης γνώσης ή το σύστημα απόκτησης γνώσης με βάση την επιστημονική μεθοδολογία που βασίζεται στην επιστημονική έρευνα, καθώς και στην οργάνωση και ταξινόμηση της αποκτώμενης με αυτόν τον τρόπο γνώσης.

Διακρίνουμε συνεπώς διαφορετικούς επιστημονικούς τομείς, που εντάσσονται συνήθως σε τέσσερις μεγάλες ομάδες:

- Θετικές και φυσικές επιστήμες: ασχολούνται με τη μελέτη των φυσικών φαινομένων και των τυπικών συστημάτων με βάση την παρατήρηση, το πείραμα και τη λογική.
- Κοινωνικές επιστήμες: ασχολούνται με τη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς και της ανθρώπινης κοινωνίας, στη βάση της παρατήρησης και της λογικής.
- Ανθρωπιστικές επιστήμες: ασχολούνται με τη διερεύνηση της ανθρώπινης κατάστασης μέσω της λογικής και της τέχνης.
- Εφαρμοσμένες επιστήμες: ασχολούνται με την πρακτική επίλυση προβλημάτων μέσω συστηματικών μεθοδολογιών και την επιστημονική θεμελίωση των μεθόδων αυτών (συνήθως αποτελούν εφαρμογή κάποιων θετικών επιστημών, αλλά μπορεί να έχουν και επιρροές από τις κοινωνικές επιστήμες).

Η ταξινόμηση αυτή είναι μόνο συμβατική, ενώ δεν είναι σπάνιο ένα επιστημονικό πεδίο να συνθέτει στοιχεία από διαφορετικούς κλάδους. Όταν αυτό το γεγονός ορίζει τον χαρακτήρα του πεδίου, μιλάμε για διεπιστημονικό πεδίο, διακλαδική επιστήμη ή διεπιστημονική προσέγγιση.

«Παράδειγμα»

Μία από τις πιο βασικές επιστημολογικές έννοιες είναι αυτή του παραδείγματος του Κουν. Ο Τόμας Κουν (Thomas Kuhn), ήταν επιστήμονας ο οποίος με το έργο του επηρέασε την επιστημολογία του 20ού αιώνα. Γεννήθηκε στο Οχάιο των ΗΠΑ το 1922 και πέθανε το 1996 στη Μασαχουσέτη. Σπούδασε στο τμήμα φυσικής του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ, συνέχισε τις μεταπτυχιακές του σπουδές και το 1946 ολοκλήρωσε το διδακτορικό του στην κβαντική φυσική.

Ο Κουν συνειδητοποίησε πως οι επιστημονικές αντιλήψεις μιας περιόδου συνδέονται με μια συγκεκριμένη παράδοση επιστημονικής πρακτικής. Το πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσεται κάθε φορά η επιστήμη, καθώς και το υπόδειγμα που αυτή ακολουθεί, το ονόμασε Παράδειγμα. Το Παράδειγμα είναι το δομικό στοιχείο της θεωρίας του. Το κατά Κουν Παράδειγμα αποτελείται από τις γενικές θεωρητικές παραδοχές, τους νομούς και τις τεχνικές εφαρμογής παραδοχών και νόμων που αναγνωρίζονται και υιοθετούνται από τα μέλη μιας συγκεκριμένης επιστημονικής κοινότητας. Το Παράδειγμα είναι κάτι ευρύτερο από μια απλή θεωρία. Παραδείγματα μπορούν να θεωρηθούν η αριστοτελική φυσική φιλοσοφία, η πτολεμαϊκή αστρονομία, η νευτώνεια μηχανική, ο κλασικός ηλεκτρομαγνητισμός κ.α. Γι' αυτό τοποθέτησε τα επιστημονικά γεγονότα στο ιστορικό τους πλαίσιο και με κύριο εργαλείο την ιστορία των επιστημών και την κοινωνιολογία προσπάθησε να ερμηνεύσει την επιστημονική εξέλιξη.

Βασικό στοιχείο της θεωρίας του είναι ο επαναστατικός τρόπος με τον οποίο προοδεύει η επιστήμη. Μια επιστημονική επανάσταση ισοδυναμεί με την εγκατάλειψη ενός Παραδείγματος και την αντικατάστασή του από ένα νέο που δεν συμβιβάζεται με το παλαιό.

Θετικισμός

Ο Θετικισμός είναι ένα επιστημονικό φιλοσοφικό δόγμα, το οποίο υποστηρίζει, πως μία πρόταση ή ένας φυσικός νόμος είναι αληθής, μόνο όταν είναι λογικά επαληθεύσιμος. Η επαλήθευση θα πρέπει να είναι κατ' ανάγκην έμμεση, δηλαδή μία πρόταση είναι αληθής μόνο αν, συνδυαζόμενη με κάποια άλλη αληθή πρόταση, δίνει αληθή συμπεράσματα.

Ο Θετικισμός θεωρεί ως μοναδική γνωσιολογική περιοχή την εμπειρία - τα θετικά γεγονότα, ενώ περιορίζει την αποστολή όλων των επιστημών μόνο στην αναγνώριση και καταγραφή και όχι στην ερμηνεία των γεγονότων και των φαινομένων. Ουσιαστικά, ο Θετικισμός υποστηρίζει ότι μπορούμε να στηριζόμαστε στην εμπειρία και έτσι να γνωρίζουμε μόνο τα αντικείμενα των φυσικών επιστημών. Μία ακραία Θετικιστική ματιά της επιστήμης αφήνει εκτός όλες τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές προσεγγίσεις, οι οποίες στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στην ερμηνευτική διαδικασία.

Νεωτερικότητα – μετανεωτερικότητα

Η νεωτερικότητα και η μετανεωτερικότητα με όλα τους τα παράγωγα είναι λέξεις που διαβάζουμε και αρκετοί χρησιμοποιούν συχνά στον προφορικό λόγο. Είναι, παρ' όλα αυτά, αμφίβολο αν δίνουμε όλοι την ίδια ερμηνεία.

Η νεωτερικότητα ταυτίζεται με την αυτονομία, την απόπειρα να απαντηθούν τα μείζονα ερωτήματα της πολιτικής, της οικονομίας και της γνώσης, με κοσμικούς και όχι μεταφυσικούς-Θεολογικούς όρους. Αυτό διανοίγει νέες δυνατότητες και ελευθερίας και κυριαρχίας, ταυτόχρονα. Στην ουσία αποτελεί την έξοδο από την μεσαιωνική προσέγγιση, η οποία επιτελέστηκε μέσω της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού και έθεσε τη λογική, τη Λογικο-κρατία, πάνω από τη Θεο-κρατία και τις παραφυσικές ερμηνείες. Οι θεωρίες του εκσυγχρονισμού, οι Θεσμικές προσεγγίσεις, αλλά και οι μαρξιστικές απόψεις, συνοψίζουν τη νεωτερικότητα σε μια ιδιαίτερη αλληλουχία επαναστάσεων: την Επιστημονική του 17ου αιώνα, τη Βιομηχανική και την ανάδυση του καπιταλισμού, τις Δημοκρατικές του 18ου και του 19ου αιώνα, από την οποία αναδύθηκαν τα εθνικά κράτη.

Βασικό στοιχείο της νεωτερικής προσέγγισης είναι η απεριόριστη πίστη στον ορθό λόγο και την ανθρώπινη λογική ως του μοναδικού οργάνου ανεύρεσης της αντικειμενικής πραγματικότητας και αλήθειας. Η αναζήτηση μιας οικουμενικής αλήθειας αποτέλεσε αισιόδοξη προοπτική και επιδίωξη της νεωτερικής περιόδου. Αυτή η πίστη στις απεριόριστες δυνατότητες του ανθρώπινου νου κατά το πρόταγμα του Διαφωτισμού ευνόησε την ανάπτυξη μεγάλων επιστημονικών Θεωριών, οι οποίες σύμφωνα με το πνεύμα της νεωτερικότητας είναι δυνατόν να ερμηνεύσουν κάθε τι το επιστητό και οι οποίες διεκδικούν οικουμενική ισχύ.

Η σταδιακή συνειδητοποίηση ότι η εγκυρότητα του ορθού λόγου σε πολλές περιπτώσεις ταυτίζονταν με τους μηχανισμούς εξουσίας, αλλά και η ανάπτυξη νέων Θεωριών, όπως η Θεωρία του χάους και η κβαντομηχανική, κλόνισαν την πίστη στην ύπαρξη μίας αντικειμενικής αλήθειας των πραγμάτων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 συντελέστηκε ένας έκδηλος πολιτισμικός μετασχηματισμός, που οδήγησε σε μία νέα κουλτούρα σκέψης. Η μετανεωτερικότητα μπορεί να προσεγγιστεί ως μία ερμηνευτική-επεξηγηματική κοινωνική Θεωρία, η οποία μπορεί να βοηθήσει στην ανάλυση και επεξεργασία των δεδομένων που αφορούν τα πεδία της κοινωνικής δράσης, του πολιτισμού, της κοινωνικής δράσης, της επιστήμης, της οικονομικής ζωής και των έμφυλων και των οικογενειακών σχέσεων. Χαρακτηριστική είναι η «νεφελώδης» υπόσταση της μετανεωτερικότητας, ενώ πολλές φορές αναφέρεται η συμβολή της στην «απονομιμοποίηση» των «μεγάλων αφηγήσεων» και η ανοικτή της επίθεση κατά των εννοιών του ντετερμινισμού, του ουμανισμού, της αιτιότητας, της αντικειμενικότητας και του ορθολογισμού. Συνδέεται συχνά με την παγκοσμιοποίηση της κουλτούρας, αλλά και την εκρηκτική ανάπτυξη και ιδιαίτερα με τις δυνατότητες παραγωγής και διάδοσης της πληροφορίας (κοινωνία της πληροφορίας) πέρα από κάθε περιορισμό εθνικών συνόρων και χρονικών διαμεσολαβήσεων. Επιπλέον, η Θέαση και η προσέγγιση της μετανεωτερικότητας μοιάζει να ευνοεί την ετερογένεια, τη διαφορά, την απροσδιοριστία και τον κατακερματισμό. Αντίθετα προς την κοινωνική τάξη των πραγμάτων και την τυποποίηση της γνώσης, που αποτελούν βασικές αρχές της νεωτερικότητας, η μετανεωτερικότητα φαίνεται να τέρπεται από την αποσπασματικότητα, το εφήμερο και την ασυνέχεια προτιμώντας τη διαφορά από την ομοιομορφία. Καταδικάζει τις ολοκληρωτικές Θεωρίες και εμμένει στον πλουραλισμό και τείνει προς την αποδόμηση των ριζικών διακρίσεων μεταξύ υποκειμενικότητας - αντικειμενικότητας, αλήθειας - μη-αλήθειας, γνώσης - εξουσίας, παρελθόντος - παρόντος, πραγματικότητας - επιφανόμενου και άλλων νεωτερικών δίπολων.

Βασικές έννοιες της μετανεωτερικότητας είναι:

- Η υποκειμενικότητα, η πεποίθηση ότι δεν υπάρχει (μία και μόνο) επιστημονική αλήθεια για τον άνθρωπο και τη ζωή του. Αντίθετα, υπάρχουν πολλές δυνατότητες ερμηνείας του ανθρώπου και της ζωής του.
- Η πολυπλοκότητα, η οποία δεν μας επιτρέπει να δημιουργήσουμε ξεκάθαρη εικόνα για τον άνθρωπο και

τη ζωή του γιατί και οι δύο αυτές έννοιες είναι σύνθετες και πολύπλοκες.

- Η διαφορετικότητα, η οποία επιτάσσει το σεβασμό προς το διαφορετικό, καθώς δεν υπάρχει ανώτερο και κατώτερο, καλύτερο και χειρότερο, σωστό και λάθος, κανονικό και ανώμαλο.

Actor-Network-Theory

Η Actor-Network-Theory (ANT) αποτελεί μία μεθοδολογική προσέγγιση της κοινωνικής θεωρίας, σύμφωνα με την οποία τα πάντα στον φυσικό κόσμο και την ανθρώπινη κοινωνία υπάρχουν σε μία διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ τους, ενώ δεν υπάρχει τίποτα έξω από αυτό το δίκτυο σχέσεων. Σε αυτό το σύστημα δεν υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των συμμετεχόντων, είτε πρόκειται για υλικά αντικείμενα ή άυλες έννοιες, ανθρώπους, ζώα, αντικείμενα, καταστάσεις κ.α.

Η θεωρία αποδεικνύει ότι τα πάντα στον κοινωνικό και φυσικό κόσμο, ανθρώπινα και μη, αλληλεπιδρούν σε μεταβαλλόμενα δίκτυα σχέσεων και αμφισβητεί πολλές παραδοσιακές προσεγγίσεις ορίζοντας τους μη ανθρώπινους δρώντες ίσους με τους ανθρώπους. Αυτός ο ισχυρισμός παρέχει μια νέα προοπτική κατά την εφαρμογή της θεωρίας στην πράξη. Υπό μία έννοια η ANT δεν είναι μια συνεκτική θεωρία από μόνη της. Αντίθετα, λειτουργεί ως στρατηγική που βοηθά τους ανθρώπους να αναλύσουν τις καταστάσεις και να σκιαγραφήσουν την πολυπλοκότητά τους.

Βασικά στοιχεία της θεωρίας είναι οι έννοιες:

- Actor/Actant (δρώντα υποκείμενα). Με αυτό τον όρο περιγράφεται οτιδήποτε δρα ή στο οποίο η δραστηριότητα παρέχεται από άλλους. Δεν συνεπάγεται κανένα κίνητρο των ανθρώπινων μεμονωμένων παραγόντων ούτε των ανθρώπων γενικά. Μπορεί να είναι κυριολεκτικά οτιδήποτε, υπό τον όρο ότι είναι η πηγή της δράσης. Με άλλα λόγια, δρων υποκείμενο, σε αυτή την περίπτωση, θεωρείται κάθε οντότητα που “κάνει πράγματα”, που ενεργεί.

- Network (Δίκτυο). Το βασικό χαρακτηριστικό που καθιστά το δίκτυο μία μορφή κατάλληλη για να αποτυπωθεί η πολυπλοκότητα αυτών των σχέσεων είναι η απουσία προκαθορισμένης αλληλουχίας και αιτιότητας στις αλληλεπιδράσεις των μερών, που το αποτελούν. Τα δίκτυα μπορεί να διαφέρουν σε μέγεθος και μορφή, αλλά μπορούν να συνδυαστούν μεταξύ τους δημιουργώντας μεγαλύτερα δίκτυα. Αντίστροφα, κάθε δρων υποκείμενο, μέρος ενός δικτύου, μπορεί να αποτελεί και αυτό με τη σειρά του ένα ξεχωριστό δίκτυο. Με άλλα λόγια ξεκινώντας από μία αφηρησία μπορεί κανείς να κινηθεί τόσο επαγωγικά, από το ειδικό στο γενικό, όσο και παραγωγικά, από το γενικό στο ειδικό.

Τέλος, ένα ενδιαφέρον στοιχείο της ANT είναι το γεγονός πως συνδυάζει τόσο νεωτερικά στοιχεία, όπως η στρουκτουραλιστική μηχανική όσο και μετα-νεωτερικά, όπως είναι η απουσία ξεκάθαρων αιτιακών σχέσεων, η πολυφωνία των ερμηνειών κ.α.

Περιγράφοντας μερικές βασικές επιστημολογικές προσεγγίσεις κλείνουμε τη σύντομη αυτή αναφορά μας στις διάφορες μορφές που έχει πάρει η αναζήτηση αυτή του ανθρώπου να βάλει τα πράγματα σε ένα πλαίσιο αναφοράς, ώστε στη συνέχεια να αναζητήσει τη μεταξύ τους συνέργεια, μέσα από την οποία προκύπτουν τα πολιτισμικά μορφώματα. Οι έννοιες που παρουσιάστηκαν εδώ είναι σημαντικά εργαλεία στην προσπάθειά μας να αναλύσουμε και να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο άνθρωποι και καταστάσεις κινούνται και εξελίσσονται στον χώρο (φυσικό και νοητό) και τον χρόνο. Έχοντας ως εφόδιο αυτά τα εργαλεία μπορεί κανείς να προχωρήσει στη συνέχεια σε πιο ενδελεχείς ή και σε πιο ευρείες αναζητήσεις και να θέσει περίπλοκα ερευνητικά ερωτήματα, που αφορούν τον πυρήνα της πολιτισμικής θεωρίας. Και όπως έχει διατυπωθεί αρκετές φορές ως τώρα, τα όσα περιέχονται στο παρόν τεύχος είναι μόνο ένα μέρος των πολλών και διαφορετικών προσεγγίσεων που έχουν αναπτυχθεί μέχρι σήμερα. Με αφορμή αυτά και με ερευνητική διάθεση μπορεί κανείς να αναζητήσει και άλλους τρόπους προσέγγισης του αντικειμένου.

Βασικές έννοιες ψηφιακού πολιτισμού

Η έννοια του ψηφιακού πολιτισμού μπορεί να ευμολογηθεί διπλά. Αφενός πρόκειται για την ψηφιακή μορφή υφιστάμενων-προγενέστερων πολιτισμικών στοιχείων, αφετέρου για μία νέα πολιτισμική οντότητα που έχει δημιουργηθεί με βάση τη σύγχρονη ψηφιακή πραγματικότητα, όπως αυτή έχει μπει στη ζωή μας από τα μέσα του περασμένου αιώνα. Όπως και στο προηγούμενο κεφάλαιο, στο παρόν τεύχος σημειώσεων δεν παρουσιάζονται περίπλοκες θεωρίες ανάλυσης του ψηφιακού πολιτισμικού φαινομένου, αλλά παρέχονται πληροφορίες για τα μεθοδολογικά εργαλεία, που μπορεί να χρησιμοποιήσει κανείς σε μία τέτοια ανάλυση. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται βασικοί όροι, οι οποίοι περιγράφουν ένα σημαντικό μέρος αυτής της πολιτισμικής οντότητας.

Αλληλεπίδραση ανθρώπου-μηχανής (Human Computer Interaction -HCI)

Η αλληλεπίδραση ανθρώπου-υπολογιστή (αγγλικά: HCI, γνωστή και ως επικοινωνία ανθρώπου-μηχανής) είναι το επιστημονικό πεδίο της πληροφορικής που μελετά την αλληλεπίδραση μεταξύ ανθρώπων (χρηστών) και υπολογιστών. Θεωρείται ως το σημείο τομής μεταξύ της πληροφορικής, της γνωστικής ψυχολογίας, της κοινωνικής ψυχολογίας, της γλωσσολογίας, του βιομηχανικού σχεδιασμού και ακόμα περισσότερων ίσως γνωστικών πεδίων. Η αλληλεπίδραση μεταξύ χρηστών και υπολογιστών γίνεται στο επίπεδο της διεπαφής χρήστη (user interface), μέσω κατάλληλου λογισμικού και υλικού.

Μια γρήγορη ματιά στην εξέλιξη της διεπαφής ανθρώπου-μηχανής είναι σημαντική διότι μας βοηθά να καταλάβουμε πώς οι άνθρωποι έχουν αναπτύξει την αλληλεπίδρασή τους με τον ψηφιακό κόσμο. Υπάρχουν τέσσερα σημεία σταθμοί σε αυτή την εξέλιξη:

1. Δακτυλογράφηση (κείμενο)
2. Κατάδειξη και επιλογή (ποντίκι)
3. Άγγιγμα (smartphone - η σημερινή κυρίαρχη μορφή)
4. Φυσική αλληλεπίδραση (γυαλιά μικτής πραγματικότητας - το μέλλον της αλληλεπίδρασης;)

Αυτό μας οδηγεί να εξετάσουμε το ενδεχόμενο ότι ο εγκέφαλός μας λειτουργεί και αλληλεπιδρά σε τρεις διαστάσεις - αυτός είναι ο φυσικός τρόπος αλληλεπίδρασής μας με τον κόσμο γύρω. Στην πραγματικότητα δεν είμαστε καταναλωτές διαστάσεων οθονών, απλά το συνηθίσαμε. Τώρα που έχουμε τη δυνατότητα να αλληλεπιδράσουμε σε τρεις διαστάσεις, επιστρέφουμε στις ρίζες της φυσικής αλληλεπίδρασης - ακόμα και αν σε αυτό το συγκεκριμένο πλαίσιο, η αλληλεπίδραση είναι ψηφιακή.

Εικονικότητα (Virtuality)

Ο όρος "εικονικός" (virtual), από τα μέσα των 14ου αιώνα, περιγράφεται ως "κάτι που να είναι αντιληπτό ως πραγματικό στην αίσθηση ή την επίδραση, αλλά δεν είναι πραγματικότητα ή γεγονός". Με άλλα λόγια, πρόκειται για τη δημιουργία μίας «εικόνας», ενός τεχνητού κόσμου, είτε αυτός υλοποιείται στο φυσικό περιβάλλον, είτε στο ψηφιακό, που έχει ως στόχο τη δημιουργία μίας ψευδαίσθησης. Το θέατρο για παράδειγμα, το οποίο υλοποιείται στο φυσικό περιβάλλον, είναι μία τέτοια περίπτωση, όπου ο θεατής μεταφέρεται νοερά σε μία φανταστική κατάσταση. Στον τομέα του ψηφιακού πολιτισμού, η εικονικότητα έχει αποκτήσει μία πού σημαντική δυναμική, καθώς οι δυνατότητες που έχει κάποιος στη δημιουργία φανταστικών κόσμων δεν περιορίζεται πλέον από το φυσικό περιβάλλον αυξάνοντας έτσι ραγδαία της δυνατότητες ανάπτυξης της.

Εμβύθιση (immersion)

Εμβύθιση μπορεί κανείς να πει ότι είναι η αντίληψη ότι βρίσκεται κάποιος «παρών» σε έναν μη «φυσικό» κόσμο. Η αίσθηση αυτή δημιουργείται τοποθετώντας το άτομο σε ένα περιβάλλον τεχνητών αισθητικών ερεθισμάτων, κυρίως όρασης, ήχου και αφής. Ο βαθμός εμβύθισης εξαρτάται από το βαθμό αποκοπής του ατόμου από το φυσικό περιβάλλον και την κυριαρχία των τεχνητών ερεθισμάτων.

Ενδεικτικά αναφέρονται οι παρακάτω μορφές εμβύθισης:

- Αισθητική - κινητική εμβύθιση (sensory-motoric)
- Γνωσιακή - νοητική εμβύθιση (cognitive)
- Συναισθηματική εμβύθιση (emotional)

Εικονική πραγματικότητα (virtual reality ή VR)

Εικονική πραγματικότητα ονομάζεται η προσομοίωση ενός πραγματικού ή φανταστικού περιβάλλοντος από έναν υπολογιστή. Πρόκειται για ένα "αλληλεπιδραστικό, τρισδιάστατο περιβάλλον, φτιαγμένο από υπολογιστή, στο οποίο μπορεί κάποιος να «εμβυθιστεί». Επιτυγχάνεται μέσα από αλληλεπιδραστικές εξομοιώσεις με υπολογιστή, οι οποίες 'αισθάνονται' την θέση και τις ενέργειες του χρήστη, και αντικαθιστούν ή επαυξάνουν την ανάδραση σε μία ή παραπάνω αισθήσεις, δίνοντας το αίσθημα της πνευματικής εμβύθισης ή παρουσίας στην εξομοίωση (έναν εικονικός κόσμος). Η εικονική πραγματικότητα δεν έρχεται σε άμεση αλληλεπίδραση με τη φυσική πραγματικότητα.

Επαυξημένη πραγματικότητα (augmented reality ή AR)

Επαυξημένη πραγματικότητα είναι η σε πραγματικό χρόνο άμεση ή έμμεση θέαση ενός φυσικού, πραγματικού περιβάλλοντος, του οποίου τα στοιχεία επαυξάνονται από στοιχεία αναπαραγόμενα από συσκευές υπολογιστών, όπως ήχος, βίντεο, γραφικά, κείμενα, δεδομένα τοποθεσίας κ.α. Η τεχνολογία επαυξημένης πραγματικότητας επιτρέπει την ζωντανή προβολή ενός φυσικού περιβάλλοντος, του οποίου όμως η πραγματικότητα είναι επαυξημένη με την προβολή - υπέρθεση πληροφοριών, αλλά και εικονικών προσώπων ή χώρων σχεδιασμένων μέσα έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή. Οι προβολές δεδομένων είναι δυνατές είτε από τις οθόνες κινητών συσκευών είτε από ειδικά γυαλιά προβολής. Στην ουσία η συσκευής αναπαραγωγής αντιλαμβάνεται τη θέση της στον φυσικό χώρο, είτε με οπτικά ερεθίσματα είτε με μηχανισμούς εντοπισμού θέσης (gps, γυροσκόπιο κ.α.) και υπολογίζει την ορθή προβολή των ψηφιακών στοιχείων σε αυτόν.

Μικτή πραγματικότητα (mixed reality ή MR)

Η «μικτή πραγματικότητα συνδυάζει απρόσκοπτα το πραγματικό περιβάλλον ενός χρήστη με το ψηφιακά δημιουργημένο περιεχόμενο, όπου και τα δύο περιβάλλοντα συνυπάρχουν για να δημιουργήσουν μια υβριδική εμπειρία. Στη μικτή πραγματικότητα, τα εικονικά αντικείμενα συμπεριφέρονται υπό κάθε έννοια σαν να βρίσκονται στον πραγματικό κόσμο - π.χ. εμποδίζονται από φυσικά αντικείμενα, ο φωτισμός τους συνάδει με τις πραγματικές πηγές φωτός στο περιβάλλον, ακούγονται σαν να βρίσκονται στον ίδιο χώρο με τον χρήστη. Καθώς ο χρήστης αλληλεπιδρά με τα πραγματικά και εικονικά αντικείμενα, τα εικονικά αντικείμενα αντανακλούν τις αλλαγές στο περιβάλλον, όπως θα το έκανε κάθε πραγματικό αντικείμενο στον ίδιο χώρο».

Μερικές φορές, θα μπορούσε να υπάρξει σύγχυση της μικτής πραγματικότητας με την επαυξημένη πραγματικότητα και το αντίστροφο, καθώς και οι δύο αναφέρονται σε έναν συνδυασμό του πραγματικού και του ψηφιακού κόσμου. Η βασική διαφορά είναι ότι, στο περιβάλλον της μικτής πραγματικότητας, μπορούμε να αλληλεπιδρούμε με τις ψηφιακές συσκευές οι οποίες δεν υπερτίθενται μόνο στον πραγματικό κόσμο, γίνονται αναπόσπαστο μέρος του κόσμου όπου μπορούμε να αλληλεπιδρούμε μαζί τους. Στη μικτή πραγματικότητα, διασυνδέονται ο φυσικός με τον ψηφιακό κόσμο και αντιπροσωπεύονται μόνο από μία πραγματικότητα.

Reality -Virtuality continuum

Το συνεχές πραγματικότητας - εικονικότητας αποτελεί μία κλίμακα στην οποία τοποθετείται μία δράση - εφαρμογή με βάση το περιεχόμενο και τα μέσα που χρησιμοποιεί. Από τη μία πλευρά υπάρχει ο απόλυτα πραγματικός κόσμος και από την άλλη ο απόλυτα εικονικός. Στο ενδιάμεσο τοποθετούνται η επαυξημένη πραγματικότητα, ένας χώρος δράσης δηλαδή που επικρατεί ο φυσικός κόσμος, αλλά εμπλουτίζεται με εικονικά στοιχεία, και η επαυξημένη εικονικότητα, μία κατάσταση κυρίως εικονική, η οποία όμως επαυξάνεται με στοιχεία του φυσικού κόσμου. Οι δύο παραπάνω καταστάσεις ορίζουν και τον χώρο της μικτής πραγματικότητας. Το σχήμα αυτό χρησιμοποιείται κατά κόρον στην ψηφιακή ανάπτυξη, όπου ο όρος εικονικότητα ταυτίζεται ουσιαστικά με την ψηφιακότητα.

Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε ότι συχνά χρησιμοποιείται και ο όρος επεκταμένη πραγματικότητα (extended reality ή XR) ως το σύνολο της εικονικής και επαυξημένης πραγματικότητας.

Οντολογία (πληροφορική)

Στην πληροφορική, οντολογία είναι ένας τυπικός και σαφής ορισμός μιας κοινής και συμφωνημένης εννοιολογικής μορφοποίησης, που αφορά ένα πεδίο ενδιαφέροντος. Αυτή η τυπική αναπαράσταση γνώσης ως ένα σύνολο εννοιών, σχέσεων και ιδιοτήτων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για συλλογιστική (εξαγωγή συμπερασμάτων/νέας γνώσης) και για την δομημένη περιγραφή γνώσης ενός πεδίου ενδιαφέροντος.

Οι οντολογίες έχουν καθιερωθεί ως δομημένα πλαίσια για την οργάνωση πληροφορίας και χρησιμοποιούνται κυρίως στην Τεχνητή Νοημοσύνη, στον σημασιολογικό ιστό, στη Βιοπληροφορική, στην επιστήμη της Βιβλιοθηκονομίας, και σε άλλες επιστήμες/κλάδους ως μια μορφή αναπαράστασης - οργάνωσης της γνώσης για τον κόσμο.

Σημασιολογικός ιστός

Ο Σημασιολογικός Ιστός (Web 3.0 ή Semantic Web στα αγγλικά) είναι μια επέκταση του σημερινού Ιστού, που θα φέρει δομή στο ουσιαστικό περιεχόμενο των ιστοσελίδων. Η λογική πίσω από αυτό τον όρο είναι ότι η δημοσιευμένη πληροφορία θα περιέχει μεταδεδομένα, τα οποία θα είναι κοινά για όλους και θα μπορούν να «κατανοούνται» και από μηχανές, οι οποίες θα βοηθήσουν στην καλύτερη συλλογή και επεξεργασία τους. Οι μηχανές δεν μπορούν σήμερα να χρησιμοποιήσουν αυτές τις δυνατότητες χωρίς την καθοδήγηση από κάποιον άνθρωπο, επειδή οι ιστοσελίδες είναι σχεδιασμένες να διαβάζονται από ανθρώπους και όχι από μηχανές. Το σημασιολογικό διαδίκτυο είναι μία μορφή πληροφορίας, η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί και από μηχανές, έτσι ώστε να αναλαμβάνουν οι ίδιοι οι υπολογιστές απαιτητικές δουλειές που περιλαμβάνουν εύρεση, ένωση και επεξεργασία πάνω στις πληροφορίες που βρίσκονται στο διαδίκτυο. Στην ουσία, το Web 3.0 επισημαίνει τη στροφή προς τον «έξυπνο» νόημα Ιστό που θα καταλαβαίνει τις απαιτήσεις του χρήστη επιχειρώντας να συνδέσει σημασίες και νοήματα, αντί για πληροφορίες και φέρνοντας στον χρήστη τις πληροφορίες που ζητάει χωρίς να

πρέπει αυτός να τις μετατρέψει σε μορφή που να καταλαβαίνει ο υπολογιστής.

Ο Σημαιολογικός Ιστός βασίζεται σε τεχνολογίες που ήδη υπάρχουν (URI και XML) αλλά και σε νέες τεχνολογίες (RDF, RDFS, OWL, κα.), οι οποίες αναπτύσσονται με την βοήθεια της κοινότητας. Δεδομένου ότι ο νέος Ιστός σκοπεύει να είναι μια μεγάλη βάση, όπου δεδομένα από διαφορετικά πεδία θα συνδέονται μεταξύ τους, αναμένεται να παίξει μεγάλο ρόλο στη ζωή μας.

Αρχαιολογία των μέσων

Η Αρχαιολογία των Μέσων μελετά τη δυναμική ανάπτυξη των τεχνολογικών μέσων μέσα στο χρόνο. Σε αντίθεση με μία ξεκάθαρη εξελικτική τεχνολογική πορεία, δεν εστιάζει στον τομέα της τεχνολογικής καινοτομίας, αλλά αντιμετωπίζει τα μέσα συνολικότερα, μέσα από τη χρήση και την αλληλεπίδρασή τους με τον άνθρωπο. Δυναμικά μέσα, όπως η τηλεόραση και ο κινηματογράφος, εξετάζονται κριτικά και αναλύονται οι μορφές και οι δίοδοι επικοινωνίας με την κοινωνία και το άτομο, όπως αυτές αναπτύχθηκαν στον χρόνο. Ιδιαίτερα, εστιάζει στα «νεκρά μέσα» (dead media), παρωχημένα δηλαδή μέσα επικοινωνίας, τα οποία έδρασαν σε παλαιότερες εποχές μέσα σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, τα οποία, ωστόσο, δεν αποκλείεται να επιστρέφουν είτε αυθύπαρκτα, ως αναβιώσεις σε ένα πνεύμα ρομαντισμού και μάρκετινγκ, είτε μέσα από την ένταξή τους σε νέες μορφές τεχνολογίας και επικοινωνίας.

Δυνητικότητα

Δυνητικότητα είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών που υποδεικνύουν τη δυνατότητα ανάπτυξης, επιτυχίας και χρησιμότητας ενός αντικειμένου, μίας δράσης, μίας ιδέας, ενός ανθρώπου κ.α. στο μέλλον.

Επίλογος

Κλείνοντας το τεύχος σημειώσεων του μαθήματος, πρέπει να δηλωθούν τα παρακάτω:

1. Οι σημειώσεις είναι αυτό που λέει η λέξη... σημειώσεις... και δεν υποκαθιστούν το σύνολο της πληροφορίας. Το παρόν τεύχος δεν είναι ένα γενικό εγχειρίδιο, αλλά μια πολύ σύντομη παρουσίαση.

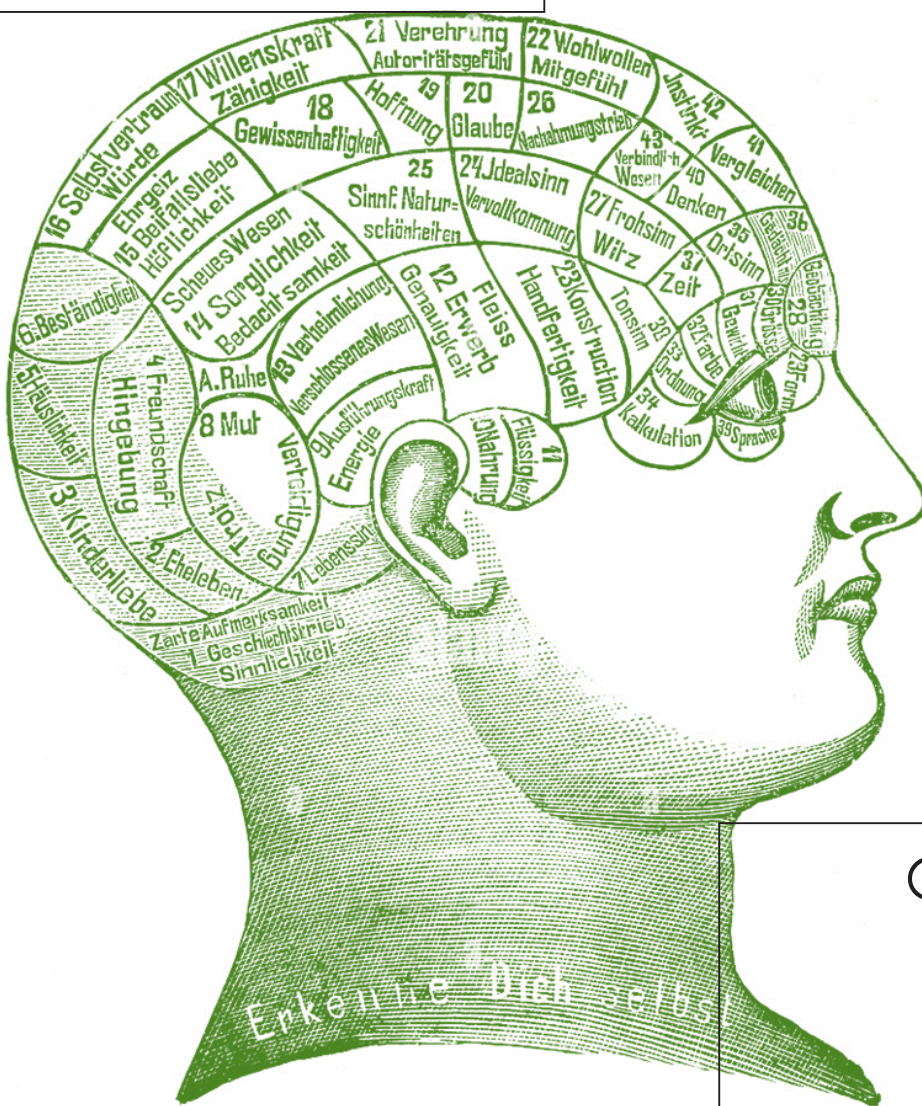
2. Το κείμενο μπορεί να είναι σε κάποιες περιπτώσεις δυσνόητο, καθώς ο γραπτός λόγος δεν μπορεί να αντικαταστήσει τη συζήτηση και την αποσαφήνιση των πραγμάτων, που μας δίνεται ως ευκαιρία στη δια ζώσης συνάντησή μας στην αίθουσα διδασκαλίας. Με άλλα λόγια, είναι λογικό, όσοι δεν παρακολούθησαν το μάθημα να δυσκολευτούν λίγο παραπάνω, καθώς δεν είχαν τη δυνατότητα διευκρινιστικών ερωτήσεων και συζητήσεων.

3. Σε κάθε περίπτωση, οι απαντήσεις στις ερωτήσεις της γραπτής εξέτασης περιλαμβάνονται στο παρόν τεύχος και δε θα ζητηθεί κάτι έξω από αυτό.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ
ΚΑΙ
ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΟΛ221

σημειώσεις
μαθήματος

Χειμερινό εξάμηνο 2022-2023

Διδάσκων: Αλέξανδρος Τούρτας